

YU ISSN 0021-6933

JEZIK IN SLOVSTVO

letnik XXXIII – leto 1987/88 – št. 6

Jezik in slovstvo

Letnik XXXIII, številka 6

Ljubljana, marec 1987/88

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 števil)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik: Gregor Kocijan, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Gregor Kocijan (slovstvena zgodovina), Hermina Jug-Kranjec (jezikoslovje),

Aleksander Skaza (primerjalna slavistika), Franc Žagar (metodika)

Lektor in korektor: Jože Sever

Tehnični urednik: Ivo Graul

Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednica), Marjan Javornik, Marko Juvan, Mira Medved,

Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki

Tisk Aero, kemična, grafična in papirna industrija, Celje

Opremila inž. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265

Letna naročnina 4.000.– din, polletna 2.000.– din, posamezna številka 500.– din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 1.000.– din

Za tujino celoletna naročnina 10.000.– din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpirajo Kulturna skupnost SRS, Znanstvenoraziskovalni center SAZU

in Izobraževalna skupnost SRS za družboslovje

Naklada 2.400 izvodov

Vsebina šeste številke

Razprave in članki

161 *Olga Kunst-Gnamuš*, Prispevka k nadstavčni skladnji

167 *Lojze Krakar*, Kako so se nekateri znameniti Slovenci srečevali z Goethejevo umetnostjo

171 *Matej Rode*, Krst pri Savici v prevodih

Literarnozgodovinsko gradivo

174 *Jožica Narat-Šrekl*, Izdaje slovenskih protestantskih piscev v jubilejnih letih

184 *Igor Grdina*, Novačanovi spomini na Ivana Cankarja

187 *Janez Rotar*, Donesek k slovenski vukiani

Ocene in poročila

188 *Andrijan Lah*, Tehtna in mikavna monografija o Kosovelu

190 *Marija Stanonik*, O slovstveni folklori kot besedni umetnosti

192 *Marja Bešter*, Debatni list Slava

6/III Dopolnilo

Bibliografija

6/IV *Stanko Šimenc*, Bibliografija del o teoriji pouka slovenskega jezika in književnosti v osnovni in srednji šoli 1977–1988 (2)

Olga Kunst-Gnamuš

Pedagoški inštitut Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani

UDK 808.63-56

PRISPEVKA K NADSTAVČNI SKLADNJI

1. Navezno razmerje kot ujemalno razmerje

V prispevku »Od oblike prek pomena do smisla besedila« (O. Kunst Gnamuš, 1985/86) sem opozorila na primere stavčnih členov, po katerih se je mogoče vprašati kar z dvema vprašalnicama:

(1) Pri hiši so imeli dva sinova. **Starejši** je bil določen za gospodarja, **mlajšega** pa so poslali v šole.

Po okrepljeno pisanih stavčnih členih se lahko smiselno vprašamo z dvema vprašalnicama: (a) Kdo je bil določen za gospodarja? Kateri (izmed sinov) je bil določen za gospodarja? (b) Koga so poslali v šole? Katerega (izmed sinov) so poslali v šole? Dilemo sem v omenjenem prispevku razrešila v prid prilastka. Pri tem sem se oprla na zgled dejanske rabe:

A: Ali mi, prosim, pokažete rokavice?

B: Katere želite, volnene ali usnjene?

Videti je, da so naši zgledi vredni temeljitejšega razmisleka. K temu me je spodbudil tudi pogovor s študenti na podiplomskem izobraževanju. Utemeljevalni pogovor je tekel tako:

Š: Stavčni člen Starejši ustreza vprašanju Kdo je bil določen za gospodarja? Besede ali besedne zveze, ki ustrezajo vprašalnici Kdo ali kaj + povedek, so po definiciji v stavku osebkli.

G: Lahko bi se vprašali tudi s Kateri (sin) je bil določen za gospodarja? Tako bi vprašali tudi med dejanskim sporazumevanjem. Zamislimo si pogovor:

A: Pri hiši so imeli dva sinova.

B: Kateri je bil določen za gospodarja?

A: Starejši (je bil določen za gospodarja).

Š: Toda le osebek določa obliko povedka, ne pa prilastek. Prilastek na obliko povedka vendar ne more vplivati. Razen tega zgled s pogovorom zahteva drugačno aktualno členitev kot naš zgled, in sicer naslednjo: Za gospodarja je bil določen starejši. Predpostavlja se poznavanje dejstva, da je bil eden izmed obeh določen za gospodarja, težišče sporočila je na podatku starejši. V našem zgledu pa je dejstvo, da je eden izmed dveh sinov starejši, drugi mlajši, predpostavljeno in je jedro sporočila njuna življenjska vloga.

G: Vaš drugi ugovor ne zadeva oblikovne realizacije stavčnega člena, ampak zaporedje stavčnih členov v povedi. Glede prvega ugovora pa vas vprašam, kje je dobila beseda starejši oblikoslovne lastnosti. Nobenega dvoma ni, da obliko te besede določa določilo s in. Vprašanje je le, ali naj se predpostavi izpust odnosnice v realizaciji našega stavka ali naj se opiše navezno razmerje z besedo v prejšnjem stavku.

Neizpodbitno je dejstvo, da naša stavčna člena opravljata dve vlogi. Zasedata mesto v skladenjski sestavi stavka, in sicer mesto osebka in mesto predmeta (na to mesto kažeta vprašanji k d o pri prvem in k o g a pri drugem stavčnem členu), hkrati pa se navezujeta na stavčno sestavino prejšnjega stavka (temu razmerju ustrezata vprašanji kateri sin, katera sina). Opraviti imamo z dvorelacijsko sestavino stavka. Naš stavčni člen ima dve roki: z eno se povezuje s povedkom danega stavka, z drugo s stavčnim členom predhodnega. Te dvorelacijske sestavine imenuje T. Korošec (1986) naveznike, navezno sestavino v drugem stavku pa nanašalnico.

Kako uspe našima stavčnima členoma opravljati dve vlogi hkrati?
Besedi starejši, mlajšega sta določili odnosnice sinova:

Starejši (sin) je bil določen ...
... dva sinova. —
Mlajšega (sina) so poslali ...

Vendar navezno razmerje med naveznikom in nanašalnico ni realizirano kot ujemanje v vseh oblikoslovnih kategorijah. V našem zgledu zadostuje ujemanje v spolu, nimamo pa ujemanja v številu in sklonu. Ujemanje v spolu dokažemo tako, da spremenimo spol nanašalnice. Videli bomo, da bo ta sprememba vplivala na spremembo spola naveznika:

Starejša (hči) ...
Imel je dve hčeri. —
Mlajšo (hčer) ...

Zanimivo je, da v našem primeru za identifikacijo naveznega razmerja med nanašalnico in naveznikom zadošča že ujemanje v spolu, medtem ko ujemanje v številu ni nujno. Ujemanje v sklonu pa za navezno razmerje sploh ni konstitutivno, saj sklon naveznika določa njegova skladenjska vloga v sestavi stavka, v katerem se nahaja. V našem zgledu je nanašalnica v tožilniku, naveznik *starejši* je v imenovalniku, *mlajšega* pa v tožilniku.

Oblika besede *starejši* pa vpliva na obliko povedka in mu določa spol in število. Očitno je skladenjsko razmerje tesnejše kot navezno, saj za slednjega zadošča že ujemanje v spolu. Vendar navezno razmerje podpira tudi pomenška zveza med nanašalnico in naveznikom, ki je realizirana v obliki pomenskega določanja: naveznik je hkrati določilo nanašalnice oz. odnosnice.

Toda vprašanje, katera stavčna člena sta *starejši*, *mlajšega*, še vedno ni rešeno. Če rečemo, da je prilastek v vlogi osebka, smo se očitno zapletli v protislovno formulacijo, čeprav je res, da naša stavčna člena opravljata dve vlogi, navezno in skladenjsko vlogo stavčnega člena. Težavam se izognemo, če v globinskem opisu predpostavimo ponovitev poimenovanja:

Pri hiši so imeli dva sinova. Starejši sin ...

Drugo poimenovanje je v površini opuščeno, govorimo o izpustu:

Starejši sin ...

Predpostavljanje take globinske sestave je utemeljeno ravno zato, ker se naveznik in nanašalnica razhajata tako v številu kot v sklonu. Od kod potem navezniku te oblikovne lastnosti, če ne od oblike *sin*, ki jo predpostavljamo v globinski sestavi, njeno ponovno poimenovanje pa ni potrebno, saj se je njena sled odtisnila v obliko prilastka *starejši*. Predpostavko globinske strukture potrjujejo tudi napake govorno nerazvitih ali mlajših govorcev, ki težijo k ponovnemu poimenovanju sobesedilno že poimenovanih referentov. Težava je le v tem, da jezikoslovje globinskih struktur ni sistemsko pritegnilo k opisu

površinske zgradbe jezika. Zato še vedno ne vemo, kako naš stavčni člen poimenovati. Mogoča sta dva izhoda: sumljiva in protislovna formulacija prilastek v vlogi osebk ali pa pritegnitev globinskega opisa. Seveda se ogrevam za drugo rešitev, saj se mi zdi zadosti utemeljena.

Nanašalnica in naveznik sta izraza, ki pripadata površinskemu opisu. Nadaljujmo razmišljanje na tej ravni. Na podlagi opravljene razčlenbe lahko ugotovimo, da obstajajo v sestavi stavka stavčni členi, ki poleg skladijske vloge opravljajo še navezno. Nosijo oz. omogočajo tri vrste podatkov: podatke o skladijski vlogi, navezni vlogi in predmetnem pomenu.

Nosilka skladijske vloge je končnica besede, predmetnega pomena njena osnova. Kako ob tej polni zasedenosti beseda lahko opravlja še navezno vlogo? Praviloma tako, da je predmetnopomenski podatek realiziran v sobesedilu, naveznik pa samo kaže nanj. Naveznik potemtakem praviloma ne izraža predmetnopomenskega podatka, namesto tega pa opravlja dve vlogi, navezno in vlogo stavčnega člena. Kako se ti dve vlogi oblikovno realizirata?

Navezna vloga se realizira kot oblika ujemanja med naveznikom in nanašalnice. Ujemanje v spolu je obvezno, skladnost v sklonu je mogoča, a neobvezna (sklon namreč določa skladijska vloga v stavku in v kolikor imata naveznik in nanašalnica enaki skladijski vlogi, se ujemata zaradi vzporednosti in ne zaradi ujemalnega razmerja), ujemanje v številu je odvisno od vrste naveznega razmerja, včasih je nujno, včasih pa ne. Tako je nujno pri zaimkih, ne pa tudi pri pridevnikih. Pri slednjih je zveza med nanašalnice in naveznikom podprta tudi pomensko.

(2) **Gosti** so sedli za mizo. Ponudila sem **jim** kavo.

Gost je sedel za mizo. Ponudila sem **mu** kavo.

Gostja je sedla za mizo. Ponudila sem **ji** kavo.

Sedel si k mizi. Ponudila sem **ti** kavo.

Če je naveznik osebni zaimke, je ujemanje z nanašalnice tesnejše (ujemata se v spolu, številu in osebi), saj med njima ni pomenskega odnosa kot npr. med naveznikom, ki je v prilastkovnem razmerju z nanašalnice kot svojo odnosnico.

Preučiti je treba, kako se lahko sobesedilno realizira razdružena samostalniška besedna zveza, njeno določilo in odnosnica. Pričakujemo lahko veliko možnosti. Zanimivo se je tudi vprašati, kako velike sobesedilne razdalje so mogoče med nanašalnice in naveznikom.

Tu nameravam opozoriti na zglede razdruženih samostalniških besednih zvez, katerih določilo v vlogi naveznika je izraženo s svojilnim zaimkom za tretjo osebo.

(3) V Egiptu čakajo na **ženo** bogate angleške in francoske matere z dojenčki. Čakajo **njenega** mleka.

Beseda *njenega* je dvorelacijska: z odnosnico *mleka* vstopa v ujemalno razmerje, z nanašalnice *ženo* v navezalno razmerje. Sočasno je prilastek in naveznik. Kako se lahko realizirata dve ujemalni razmerji sočasno? Obliko končnice (spol, sklon in število) namreč določa odnosnica *mleka*. Kako se potem ob polni končniški zasedenosti lahko realizira še navezno razmerje? V jezikovnem sestavu je dilema rešena tako, da osebo, spol in število izraža osnova svojilnih zaimkov. Osnova je nosilec naveznega razmerja. Zgledi:

navezno ujemanje

ujemanje v spolu, sklonu in številu

nanašalnica mora biti sam. ž. sp.

edn., npr. žena

← njen-o mleko

nanašalnica mora biti sam. m. sp.
edn., npr. dojenček

← njegov-o mleko

nanašalnica mora biti sam. v mn.
ne glede na spol: žene, dojenčki

← njihov-o mleko

Navezno razmerje med svojilnim zaimkom v vlogi naveznika in nanašalnic v vlogi odnositelja se izrazi kot obvezno ujemanje v osebi, številu in spolu. Kadar je nanašalnica v množini, se spolno razlikovanje ukine. Človek si ne more kaj, da bi ne občudoval popolnosti, logične zgrajenosti in skrajne ekonomičnosti jezikovnega sestava. V jeziku kot sistemu je do skrajnih meja realizirana človekova razumskost in logičnost, medtem ko jezik v procesu rabe vedno povsem druga načela.

Naše razmišljanje lahko sklenem z ugotovitvijo, da so navezniki dvorelacijske sestavine stavka: poleg skladišne vloge v danem stavku opravljajo še navezno. Navezno razmerje se realizira kot ujemalno razmerje. Praviloma je šibkejša od ujemalnih razmerij znotraj stavka. Poleg oblikovnega ujemanja ga kdaj podpira tudi pomensko. Ujemanje je obvezno v spolu ali/in številu, ujemanje v sklonu je mogoče, kadar opravljata nanašalnica in naveznik enake skladišne vloge. Pravzaprav ne moremo govoriti o ujemanju v sklonu, ampak o vzporednosti skladišnih vlog.

Oblikovna realizacija naveznega ujemanja je seveda odvisna od vrste dodatnih okoliščin: od tega, ali je navezava podprta pomensko ali ne. Če je podprta pomensko, zadošča ujemanje v spolu, če ni, mora biti ujemanje trdnejše, v primeru osebnozaimskega pozajimljanja kar v spolu, številu in osebi.

To uvodno razmišljanje v raziskave naveznih razmerij lahko sklenemo z mislijo, da je to vprašanje zadosti jasno opredeljeno, da bi lahko postalo predmet temeljitega in izčrpnega raziskovanja, ki bi ga lahko opravili tudi študenti v okviru diplomskih, magistrskih in doktorskih nalog. Po tej poti bi razmeroma kmalu prišli do opisa pravil nadstavčne skladnje, to je pravil, po katerih se realizirajo medstavčna navezna razmerja.

Prikaz naveznih razmerij:

NANAŠALNICA

NAVEZNIKI

→ okoliščinski: mi, naše, naša

↓
sosesedilni

↓
zaimenski

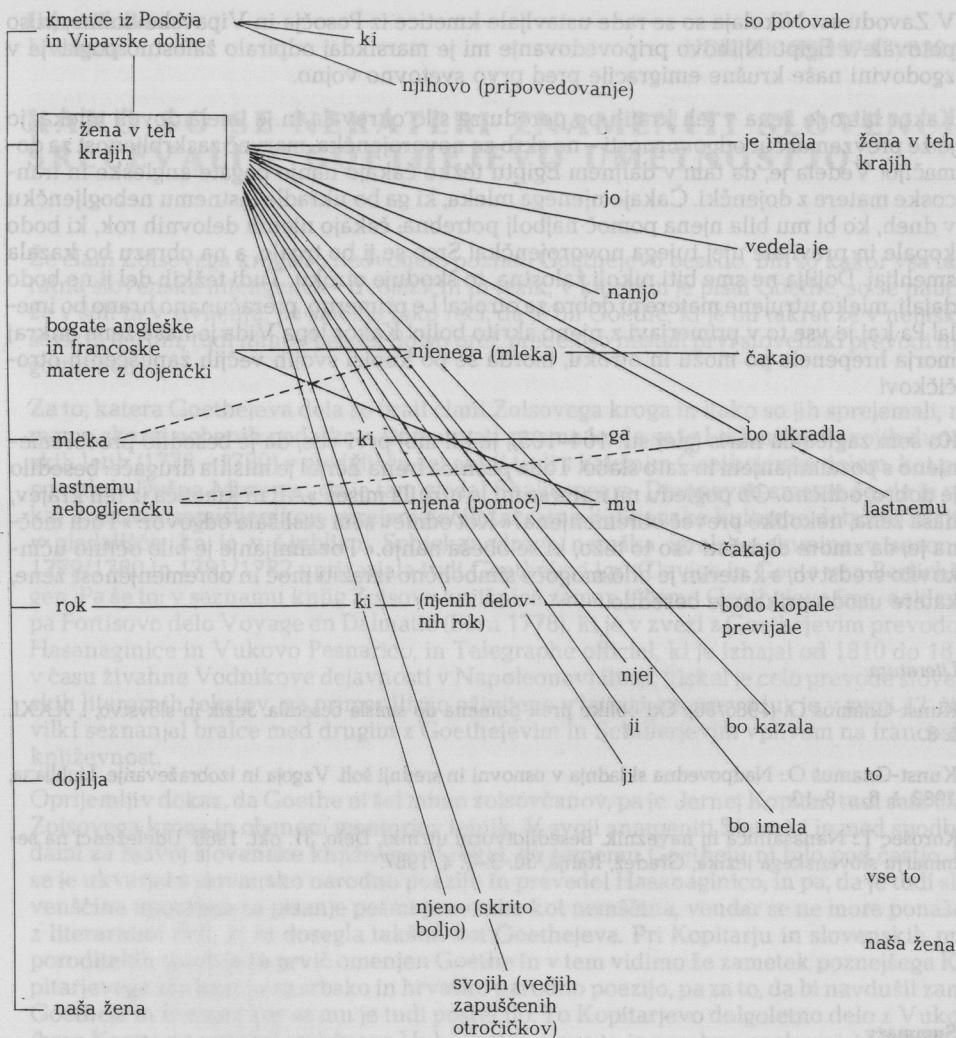
↓
morfemski

↓
drugi

↓
oziralni

↓
svojilni

↓
osebni

2. Slogovna vrednost naveznih oblik

Podobno kot ima sleherno izrazno sredstvo v besedilu lahko tako ali drugačno slogovno vrednost, lahko slogovne vrednosti opazujemo tudi v načinu realizacije naveznega razmerja. Danes si bomo to ogledali ob zgledu navidez najbolj nezaznamovane oblike navezovanja, tj. pozajmljanja koreferenčnih prvin besedila.

Na seminarju slovenskega jezika v Gradežu so učitelji slovenskega jezika dobili tudi nalogo, naj poiščejo in z narisom prikažejo navezna razmerja v naslednjem besedilu:

Dojilje, Pavla Hočevlar

V Zavodu sv. Nikolaja so se rade ustavljale kmetice iz Posočja in Vipavske doline, ki so potovale v Egipt. Njihovo pripovedovanje mi je marsikdaj odpiralo žalostno poglavje v zgodovini naše krušne emigracije pred prvo svetovno vojno.

Kakor hitro je žena v teh krajih po porodu za silo okrevala in je imela dovolj mleka, jo je že prevzemal čut odgovornosti – ne skrb za novorojenčka, marveč zaskrbljenost za domačijo! Vedela je, da tam v daljnem Egiptu težko čakajo nanjo bogate angleške in francoske matere z dojenčki. Čakajo njenega mleka, ki ga bo ukradla lastnemu nebogljenu v dneh, ko bi mu bila njena pomoč najbolj potrebna; čakajo njenih delovnih rok, ki bodo kopale in previjale njej tujega novorojenčka! Srce se ji bo trgalo, a na obrazu bo kazala smehljaj. Dojilja ne sme biti nikoli žalostna, to škoduje otroku. Tudi težkih del ji ne bodo dajali, mleko utrujene matere ni dobro za otroka! Le primerno, preračunano hrano bo imela! Pa kaj je vse to v primerjavi z njeno skrito boljo! Kakor lepa Vida je naša žena onkraj morja hrepelna po možu in otroku, morda še po kopici svojih večjih zapuščenih otročkov!

Ko sem zagledala naris (glej str. 164–165), je bil moj prvi vtis, da je besedilo preobremenjeno s pozaimljanjem in zato slabo. Toda pesnica Irena Žerjal je mislila drugače: besedilo je dobro, odlično. Ob pogledu na naris se mi je utrnila misel: »Ali ni kmetica iz teh krajev, naša žena, nekoliko preveč obremenjena?« Kot odmev sem zaslišala odgovor: »Tudi močna je, da zmore obdržati vso to težo, ki se obeša nanjo.« Pozaimljanje je bilo očitno učinkovito sredstvo, s katerim je bilo mogoče simbolično izraziti moč in obremenjenost žene, katere usodo prikazuje besedilo.

Literatura:

Kunst-Gnamuš O. (1985/86): Od oblike prek pomena do smisla besedila. Jezik in slovstvo, l. XXXI, š. 8.

Kunst-Gnamuš O.: Nadpovedna skladnja v osnovni in srednji šoli. Vzgoja in izobraževanje, Ljubljana, 1983, š. 6, s. 8–13.

Korošec T.: Nanašalnica in naveznik. Besedilotvorni utrinki, Delo, 31. okt. 1986. Udeleženci na seminarju slovenskega jezika, Gradež, Italija, 30. 3.–1. 4. 1987.

Summary

TWO CONTRIBUTIONS TO INTER-SENTENTIAL SYNTAX

In clause structure we have discovered clause elements which can be defined by means of the contradictory formulation of »attribute in the role of subject or object«. These clause elements are actually *bi-relational* components of a clause: besides the role in clause structure they also have a linkage role. The linking relationship between linking and referring elements is the medium of inter-sentential syntax and is realized in the form of agreement. Agreement is reached in more or less morphological, but never in case categories. Agreement in case is only apparent and is the consequence of the fact that the linking and referring elements have the same syntactical role in clause structure. The theme of the research is also the question how the linking element by occupying the terminal slots of morphological categories can achieve linkage agreement. The question has been solved by language itself.

In the second part of the article the author deals with the stylistic value of pronominal linkage in a literary text.

KAKO SO SE NEKATERI ZNAMENITI SLOVENCISREČEVALI Z GOETHEJEVO UMETNOSTJO

Že člani Zoisovega kroga so nedvomno poznali Goethejevo besedo. Bili so kakor vsa takratna slovenska inteligenca – dvojezični in jezik, v katerem je pisal Goethe, so se naučili že v šoli in v življenju, pa smemo tako reči, da je bil Goethe, ki je bil takrat že v nemških šolskih berilih, tudi njihov pesnik dolgo prej, preden so nastali prvi slovenski prevodi njegovih del.

Za to, katera Goethejeva dela so brali člani Zoisovega kroga in kako so jih sprejemali, nimamo skoraj nobenih podatkov. Domnevati smemo le, da se je Linhart že v svojih dunajskih letih (1778 – 1780) v gledališču seznanil tudi s kakšnim Goethejevim delom, kot pripoveduje Dušan Moravec, da je tam gledal Shakespeara. Domnevati smemo še, da je nekaj Zoisovih somišljenikov, sprejemajočih takratne ljubljanske kulturne dobrine, hodilo v gledališče, ko je v Ljubljani Schickanedrova nemška igralska skupina v sezonah 1779/1780 in 1781/1782 uprizarjala tudi Goethejevi igri *Clavigo* in *Goetz von Berlichingen*. Pa še to: v seznamu knjig Zoisove knjižnice zaman iščemo Goethejevo ime, najdemo pa Fortisovo delo *Voyage en Dalmatie* (Bern 1778), ki je v zvezi z Goethejevim prevodom Hasanaginice in Vukovo Pesnarico, in *Telegraphie officiel*, ki je izhajal od 1810 do 1813 v času živahne Vodnikove dejavnosti v Napoleonovi Iliriji, (tiskal je celó prevode slovenskih literarnih tekstov, na primer Ilirijo oživljeno v latinskem prevodu), je v svoji 42. številki seznanjal bralce med drugim z Goethejevim in Schillerjevim vplivom na francosko književnost.

Oprijemljiv dokaz, da Goethe ni šel mimo zoisovčanov, pa je Jernej Kopitar, tudi sam član Zoisovega kroga in obenem mentorjev tajnik. V svoji znameniti *Slovnici* je med spodbudami za razvoj slovenske književnosti rekel, da samemu Goetheju ni bilo pod častjo, ko se je ukvarjal s slovansko narodno poezijo in prevedel Hasanaginico, in pa, da je tudi slovenščina uporabna za pisanje pesmi prav tako kot nemščina, vendar se ne more ponášati z literarnimi deli, ki bi dosegla takšna kot Goethejeva. Pri Kopitarju in slovenskih preporoditeljih sploh je tu prvič omenjen Goethe in v tem vidimo že zametek poznejšega Kopitarjevega zanimanja za srbsko in hrvaško narodno poezijo, pa za to, da bi navdušil zanj Goetheja in Evropo, kar se mu je tudi posrečilo. To Kopitarjevo dolgoletno delo z Vukom (brez Kopitarja ne bi bilo takšnega Vuka, kot je, a vse to je posebno poglavje), branje Goethejevih del (po Jagičevem zapisu in po Kopitarjevih lastnih besedah je Kopitar med neko boleznijo prebral vsega ogromnega Goetheja), pa to, da je Kopitar pozneje še večkrat s spoštovanjem avtoritete velikega Nemca ob raznih priložnostih v člankih in korespondenci zapisal njegovo ime, potrjuje, da mu je ta »veliki pogan« (I. Prijatelj) res nadomeščal vse ostale Nemce (Kopitar v pismu Dobrovskemu leta 1810). In še nečesa se smemo pozabiti pri Kopitarju in slovenskih preporoditeljih: da so si namreč lahko izposojali Goetheja tudi v takratni ljubljanski študijski knjižnici, ki je že v začetku 19. stoletja dobila več Goethejevih del, med drugim Wertherja, Goetza, Claviga, Egmonta, Torquatta Tassa, *Ifigenijo na Tauridi*, pesnitvi *Hermann und Dorothea* in *Reinecke Fuchs* itd. (po ugotovitvah pok. prof. Kalana).

Toda nova pomlad se za »slovenskega Goetheja« začena šele s prevajanjem njegovih del v naš jezik. Tu je bil pionir Janez Nepomuk Primic (1785–1823), skriptor licejske knjižnice v Gradcu in prvi profesor slovenskega jezika na graškem liceju (1812–1813). V naši

slovstveni zgodovini stoji Primic nekje med Zoisovim in Čopovim krogom: njegovo pojmovanje književnosti je še nihalo med prosvetlenskim utilitarizmom na eni in romantičnimi teorijami na drugi strani. In takšno je bilo tudi njegovo literarno snovanje. K temu in pedagoškemu delu ga je poleg okolja v Gradcu in prosvetiteljskih teženj silila tudi želja, da dobi njegov jezik literarno in znanstveno veljavo – in to je končno rodilo njegove pesmi in prevode. Z naporom samouka se je ta bivši Vodnikov in poznejši Kopitarjev učenec poglobljal v znanje slovenščine, čeprav se je v pisanju boril z germanizmi in dolenjskimi lokalizmi. Vendar je njegova slovenščina zazvenela marsikje blagolasno, tudi v njegovih prevodih iz Goetheja.

Primic je bil nestalna čustvena narava in je iskal potrdilo za svoje notranje življenje v delih raznih pisateljev, tudi Goetheja. O Schillerjevem Zvonu in zvonjenju je napisal célo majhno razpravo, pri Goetheju paga je najbolj navdušila knjiga Wilhelm Meisters Lehrjahre, ki jo je sicer sam podoben neusliššanemu Wertherju toplo priporočal svoji neusojeni izvoljenki Marianni. Dalje mu je Goethe pomenil zgled, kako se morajo Slovenci marljivo truditi, da dobijo take velike možé, kot je Goethe (v pismu Jakobu Zupanu). Svojim učencem v Gradcu, največ bogoslovcem, je pogosto razglašal misli »pogana« Goetheja, jim citiral Fausta, Goethejeve nejevoljne verze o takratni nemški vnemi za francoski jezik, Slovence pa opogumljal z Goethejevimi besedami: »... in človek zmore mnogo, samo če resno hoče«. Na kratko: Goethe je bil zanj »der vollendeste der deutschen Dichter, der nie veraltende Goethe«.

Za prevajanje pa si je Primic najprej izbral Wertherja, in sicer prevod tistih spevov iz izmišljenega pesnika Ossiana, ki jih bere Werther Lotti. Prevod je nastal v noči 17. maja 1811 in primerjava tega prevoda s 140 let mlajšim Grünovim pokaže: Primčev prevod je točen in za tisti čas prav lepó slovenski, čeprav se je prevajalec ponekod še boril z nemško leksiko in sintakso. Bere se celó kot nekakšna izvirna izpoved duševno že razbolelega Primca. Enako njegov (po Kidriču drugi; Kidrič je namreč v objavi Primčeve korespondence prezrl podatek, ki pritrjuje, da je to Primčev prvi prevod iz Goetheja) je prevod pesmi Nur wer die Sehnsucht kennt. Primic je ta prevod naredil že leta 1810. Zanimivo ga je soočiti s sodobnim, Vidmarjevim.

Primic:

Le kdor shelé pozna,
Vej, kaj terpim!
Sgol sam odlozhen
Od vsiga veselja
Na firmament gledim
Na uno stran.
Ah, kter me lubi no posna
Je dalezh precz od tukaj,
Se v' glavi mi verti, me pezhe
V' serci.
Le kdor shelé posna,
Vej kaj terpim.

Vidmar:

Le kdor sam hrepeni,
ve, kaj je z mano!
Veselje prejšnjih dni
je pokopano;
Oko v nebo strmi,
v daljavo znano.
Ah, tamkaj on živi,
ki čuti z mano.
Medlim, vse v meni tli,
vse je izžgano.
Le kdor sam hrepeni,
ve, kaj je z mano.

Tudi v drugih spisih (citatih iz predavanj, lastnih deprimiranih pesmih, v pismih, zapiskih ipd.) je Primcu še večkrat prišel pod pero Goethe, posebno njegov Werther, katerega konec sicer ni bil enak Primčevemu, je bil pa prav tako tragičen. Primcu se je leta 1814 omračil um in potem je ta »jurist po izobrazbi, a slavist po srcu« (Ludvik) še več let taval v bedi in temi po svoji sončni Dolenjski. Slovenska literarna zgodovina pa poskuša rešiti pozabe vsaj njegov entuziazem za Goetheja in nekaj njegovih lastnih verzov.

Za Čopa lahko rečemo: bil je goethejanec. Prvič: v njegovi knjižnici so našli vrsto Goethejevih del: Werther, traduit de allemand de Goethe en français ed en español, Paris 1803, 2 zvezka; Oeuvres dramatiques de Goethe, Paris 1825, 4 zvezki; Göthes sämtliche Werke (vseh zvezkov je 50, od tega manjka prvih pet zvezkov), Stuttgart und Tübingen 1828; Göthes Faust, Coblenz 1834, 1 zvezek; Wilhelm Meisters Wanderjahre von Göthe, Wien 1822, 1 zvezek; Westöstlicher Diwan von Göthe, Wien 1820, 1 zvezek – in: Göthes Schriften, Mannheim 1801, 4 zvezki. Ni treba poudarjati, kako je knjižni entuziast Čop vse to vsrkal vase in Goethejevega svetovljanskega duha delil dalje, čeprav nam niti on niti Prešeren nista zapustila prevodov Goethejevih del.

Drugič: Čopova korespondenca je vsa posejana z Goethejevim imenom, citati iz njega in priporočili prijateljem in šolarjem, naj ga berejo. Italijanskemu prijatelju Saviu je Čop iz Lwowa pisal v Padovo: »Čudovito se je Vzhod« (to so Goethejevi verzi iz Divana – op. L. K.) »razširil čez Sredozemsko morje...« Dalje sprašuje Čop iz Ljubljane Savia, ali pozna Goethejevo revijo Über Kunst und Alterthum. Spet mu piše 21. III. 1828, da mu je poslal prvi zvezek petega dela te revije, in še, da je Goethejeva sodba o zgodovinskem romanu za Čopa merodajna, kajti zgodovinski roman, pritrjuje Čop Goetheju, je stvar umetnosti in ne zvestobe zgodovini ali morebitni moralni pouk.

Ali se ne razteza ta Čopova misel o umetnosti tudi čez zamotane odnose med Čopom in Kopitarjem? Poglejmo malo še te.

Čop je, priznavajoč kot Goethe umetnosti samo estetsko funkcijo, branil v svojem pismu pred Kopitarjem Prešernovo Slovo od mladosti z besedami: »... omenjeno Slovo od mladosti je vsekakor neskončno različno od srbske pesmi... Kmet seveda ne bo razumel te pesmi, kar tudi ni potrebno; ravno tako ne bo razumel nemški kmet Goethejevih oktav v Posvetilu...«. To pismo je naslovljeno neposredno na Kopitarja, posredno pa je na Kopitarja naslovljeno vse, kar je Čop napisal v Abecedni vojni. Spomnimo se le, da je Čop v odgovor Kopitarjevemu privrženecem prevedel spodbudno oceno Kranjske čbelice izpod peresa Čelakovskega in dodal tu še svoj sestavek o slovenski književnosti, o jeziku, o »novi pisariji« in o Prešernovih pesniških oblikah, predvsem o sonetu. In ko je spregovoril o Prešernovih stancah, je omenil proti ozkosrčnim utilitaristom v obrambo Prešerna tudi Goethejevo ime, misleč na romanske pesniške oblike: »Enako spretno rabi Prešeren osemvrstično stanco (ottava rima), gl. Kr. Čb. I., str. 22, III. str. 18. To je epska oblika južnih narodov, ki so jo v Nemčiji udomačile posamezne pesmi Schillerja, Goetheja, Schlegla itd...«. Znano je še Čopovo pismo Poljaku Skarzyńskemu, v katerem omenja Goetheja. Gre za primerjavo Goethejevega Hermana in Doroteje in Pana Tadeusza. Čustveno se Goethe zdi Čopu bolj točno nemški in nemški značaji bolj pristno germanski, kot pa so Poljaki v Panu Tadeuszu. Je pa zato, pravi Čop, pri Mickiewiczu podoba poljskega življenja bogatejša, raznovrstnejša in narava bolj živa.

In tretjič: za Čopovo, po obsegu preskromno pisanje, ni dovolj le vpogled v njegove znane spise (tudi kar zadeva Goetheja), ampak še v obledele lističe v njegovi zapuščini z izpisi, citati, mislimi. Ti zapiski kažejo, da je Čop spremljal Goethejevo delovanje vse do zadnjih let weimarskega Olimpijca. Na enem od teh lističev si je Čop izpisal kratko vsebino 2. dela 2. zvezka Goethejeve revije Über Kunst und Alterthum, na drugem spet, kaj je rekel Goethe v citirani publikaciji o Manzonijevih Himnah, na tretjem so Goethejeve misli iz iste publikacije, ki zadevajo tako imenovani »verso sciolto« ipd. In čeprav teh lističev ni veliko, so vendar dragoceni dokazi Čopovega spoštovanja do Goetheja – in pa, kaj je ta pomenil njemu, obenem pa tudi Prešernu.

Mladi Prešeren v šoli ni dosti zvedel o Goetheju. V šolski knjigi, ki je bila takrat v rabi (Sammlung deutscher Beyspiele zur Bildung des Styls, I, II) je lahko prebral le Hermana in Dorotejo, Ifigenijo in v opombah tri vrstice o Goetheju. Pač pa z gotovostjo lahko tr-

dimo, da je Goetheja prebiral sam, vsaj na Dunaju in pozneje. Vemo, da ga je na Dunaju učil profesor Stein, ki je navajal študente k pesnjenju in pesniški disciplini v Goethejevem smislu. Vemo pa tudi, da je bil Prešeren izključen iz Klinkowströmovega zavoda poleg drugega zato, ker je posojal »pregrešne« knjige svojemu prijatelju in učencu, grofiču Auerspergu, poznejšemu pesniku Anastaziju Grünu. Med temi pregrešnimi knjigami je lahko bil tudi Goethe, saj je bil ravno on takrat eden tistih pisateljev, ki so pri cenzuri (ta pa je bila na Dunaju v času svete aliance še strožja kot v avstrijskih provincialnih mestih) veljali za pregrešne. Ne bi mogli torej zanikati, da je Prešeren – čeprav je kot vsak poet njegovega formata hodil svojo pot – vendar Goetheja dobro poznal in tu pa tam od njega kaj sprejel.

Že Prešernovi Sršeni sršijo ponekod kot Goethejeve in Schillerjeve Ksenije, se pravi: enemu kot drugima so bili ti epigrami sredstvo za zdravo razsojanje in obramba zoper diletantizem. Le da so bili Sršeni manj splošni kot Ksenije in da so pikali sredi vsakdanjega slovenskega življenja ostreje kot Ksenije, ki so sodile poezijo, filozofijo, politiko, znanost in sodobno življenje s širših nemških in evropskih stališč.

Nemec Gerhard Erdi pravi, da se je Prešeren ob pisanju Gazel zgledoval po pozabljenem nemškem pesniku Hermannsthalu in Goethejevem Divanu, vendar to ni oprijemljivo. Bolj oprijemljivo pa je, kar pravi Slodnjak, da namreč Prešernova Glosa spominja na Goethejevo pesem Pevec, da pa je Prešernova pesem širša in se v njej pesnik »stavi zoper ves meščanski svet«. Res, Prešernova pesem je bridkejša od Goethejeve in slovensko aktualnejša. Kakor je Goethejeva pesem sproščena in kozmično splošna, tako je Prešernova s svojo osnovno mislijo naperjena proti konkretnim ljudem in prilikam. Pri Goetheju in Prešernu si stojita nasproti poet z zlato verigo in Prešernov ubogi Kranjec – in ko Prešernovemu pevcu »vedno sreča laže« kot Homerju, Ovidu, Danteju, Camoensu in Cervantesu, so za Goethejevim postaranim pevcem skrbi že daleč, želi si le še ptičjo svobodo petja in napoj, ki budi fantazijo, neodvisno od materialnih dobrin in časti v obliki zlatih verig.

Najmanjšo razdaljo med Prešernom in Goethejem pa bomo odkrili, ko bomo odprli Goethejevo Ifigenijo in Prešernov Sonetni venec in prebrali iz njega drugo kitico enajstega soneta:

*Ko v veži je Orest Dijane mile
zadobil spet bil zdravje duše svoje,
tak bi bile se od ljubezni tvoje
umirile prsi, lica se zjasnile.*

Tu je Goethe očiten: kitica povzema glavno vsebino Goethejeve Ifigenije. Kakor so se Prešerna polastile vse erinije in je upal zadobiti zdravje pri Juliji, tako je Goethejev Orest spet našel mir v Dianinem svetišču. Lahko da je Orest prišel v Prešernov sonet iz njegove klasične izobrazbe, to je od Evripida (Kastelic), toda »... 2. kvarteto našega soneta ... bi pač težko doumeli, če je ne bi spravljali v zvezo z Goethejevo dramo, kajti v Evripidovi ni prizora o Orestovi ozdravitvi v svetišču« (Slodnjak).

In še nekaj je treba reči, ko že omenjamo vsaj nekatere Prešernove pesmi, predvsem pesmi resignacije in v njih možne sledi Goethejeve lirike: ali ni na Prešernove pesmi razbolelosti tako ali drugače deloval tudi razboleli Faustov duh? In ali je Prešeren Fausta sploh bral? Na drugo vprašanje bi si lahko pogumno odgovorili pritrdilno, čeprav nimamo potrebnih podatkov. Zato se ne moremo odreči skušnjavi in si odgovoriti enako tudi na prvo vprašanje, se pravi: v Prešernovih pesmih odpovedi smemo vsaj zaslutiti tudi vpliv največjega dosežka Goethejevega – prvega dela Fausta.

Namen tega priložnostnega zapisa ni bila toliko primerjalna študija o vplivih Goetheja na našo književnost in o mnogih reminiscencah na Goetheja, ki jih je polno po slovenskem

slovstvu, saj če je Goethe omamil Prešerna, koga še ne bi. Želja tega zapisa je bila le na kratko prikazati, kako je Goethejev duh krilil nad Slovenci že v času njegovega življenja in kako so nanj z duhovnimi očmi gledali nekateri naši znameniti razumniki iz prve polovice devetnajstega stoletja. Predvsem Čop in Prešeren. Goethejeva življenjska usoda, diametralno nasprotna od Prešernove, pa je oba pesnika združila na Parnasu: podajata si roke, kakor si jih Goethe in Schiller na kipu pred weimarskim gledališčem.

Summary

HOW SOME FAMOUS SLOVENES GOT ACQUAINTED WITH GOETHE'S ART

The aim of this arbitrary is not only a comparative study on Goethe's influence upon our literature, as well as various other reminiscences of Goethe, which are frequent in Slovene literature. If Prešeren was charmed by Goethe, was there anyone else who wasn't? The author wants to illustrate how Goethe's spirit floated over the Slovenes even at the time of his life and how some of our famous intellectuals from the first half of the 19th century looked upon Goethe with their mental eyes; above all, Čop and Prešeren. Goethe's destiny, which was diametrically opposed to Prešeren's, united both poets on Parnassus: they have joined hands like the Goethe and Schiller statues in front of Weimar Theatre.

Matej Rode

Srednja zdravstvena šola v Celju

UDK 82.03:886.3.09

KRST PRI SAVICI V PREVODIH

Ko skušam razložiti, kaj je to svetovna književnost, se zatečem kar k preprosti razlagi, da svetovno književnost tvorijo vsa tista najboljša dela posameznih narodnih književnosti, ki so dostopna tudi bralcem, ki ne poznajo jezika, v katerem je določeno delo nastalo. Zato morajo biti taka besedila navadno prevedena. Imeti morajo obliko, v kateri jih pač lahko uživajo tudi tisti, ki ne poznajo jezika izvirnika, jezika, v katerem jih je umetnik ustvaril. Če izhajamo iz teh meril, ni težko dokazati, da so dela vrste slovenskih besednih umetnikov že svetovna književnost. To mirno lahko trdimo za Cankarja, Župančiča, Kosovela in seveda za Prešerna.

O prvem pogoju, o umetniških vrednotah pri Prešernu ne kaže izgubljati besed. Njegova dela štejemo med najboljša dela slovenske književnosti. Kar zadeva drugi pogoj, da morajo biti njegova dela dostopna tudi bralcem, ki ne poznajo slovenščine, torej da morajo biti prevedena, Prešeren in njegovo delo tudi izpolnjujeta. Po podatkih, ki jih najdemo v *Prešernovi bibliografiji* Štefke Bulovec, osnovnem viru podatkov, ki sem ga uporabljal ob svojem razmišljanju, obstaja več kot dva tisoč različnih prevodov Prešernovih pesmi. Prevedene so v kakih trideset različnih jezikov vsega sveta. Iz drugega vira, to je iz *Sloven-*

Sestavek je bil namenjen za slavistično zborovanje v Bohinjski Bistrici (okt. 1987).

skega leksikona novejšega prevajanja Janka Modra pa je mogoče razbrati še en zanimiv podatek. S prevajanjem Prešernovih pesmi se je tako ali drugače ukvarjalo nič manj kot sto petdeset ustvarjalcev. Vse to nedvomno priča, da je zadoščeno tudi tisti drugi zahtevi, po kateri neko delo štejemo k svetovni književnosti, se pravi, da je dostopno tudi bralcem, ki ne poznajo jezika izvirnika.

Kako prihajajo dela ustvarjalcev k uporabnikom, ki tega jezika ne poznajo, je marsikdaj zapleten in dolg proces. Vendar, kot kaže, veljajo tudi pri tem določene zakonitosti. Prav na te zakonitosti bi rad opozoril. Pokazal bi rad, kako so Prešernove pesmi prodirale v svetovno književnost, kako so se širile skozi čas, kako so osvajale vedno nove prostore, vedno nove jezike. Obenem bi rad opozoril na tiste, ki so bili udeleženi in ki so prispevali k temu prodoru, na prevajalce, ter na motive, ki so jih gnali k temu.

Ker je gradivo, ki ga imam na razpolago, zelo obširno, bom skušal probleme, ki so nastali ob prevajanju Prešernove poezije, koncentrirati in jih prikazati ob enem samem njegovem delu, ob *Krstu pri Savici*. Da sem se odločil prav za to in le za to delo, je razlog ne le v tem, da se pesnitev po naključju ujema s programom našega posvetovanja, ampak predvsem zato, ker je *Krst pri Savici* ena tistih Prešernovih pesmi, ki so jo najbolj pogosto prevajali. Večkrat je bil preveden le sonet *O, Vrba ...* (60-krat) in *Nezakonska mati* (52-krat).

Usodo prevajanja *Krsta pri Savici* sem razen po podatkih iz omenjenih knjig zasledoval tudi po *Bibliografiji prevodov iz slovenskega leposlovja od 1972 do srede 1983* Franceta Dobrovoljca. To poudarjam zato, ker se zavedam, da podatki, s katerimi razpolagam, niso dokončni. Gotovo so se tudi po tem času pojavili kaki prevodi *Krsta pri Savici*. Vendar to ni bistveno.

Moj namen ni postreči z natančnimi podatki, kolikokrat je bil *Krst pri Savici* preveden. Podatki o teh prevodih so mi le gradivo, na podlagi katerega si bom skušal ustvariti podobo o tem, kako so prevajali Prešerna.

Krst pri Savici se je lotilo kakih štirideset prevajalcev in je bil preveden v štirinajst jezikov (angleščina, češčina, esperanto, francoščina, italijanščina, makedonščina, nemščina, madžarščina, poljščina, ruščina, slovaščina, srbohrvaščina, švedščina, ukrajinščina). V mnoge od njih tudi po večkrat. V nemščino kar desetkrat, v srbohrvaščino sedemkrat. Po štirikrat v italijanščino ter po trikrat v češčino, poljščino, ruščino, francoščino in slovaščino. Res je med temi štiridesetimi prevodi le polovica takih, ki so bralcem ponudili celotno besedilo pesnitve. V preostalih primerih gre za prevode le posameznih delov. Navadno je to *Uvod*. Marsikdaj pa so to tudi le značilni odlomki. V nekaterih primerih gre za nerimane prevode ali celo prevode v prozi. Vendar kaže opozoriti na podatek, da gre v sedmih primerih tudi za samostojne, knjižne izdaje.

Prvo vprašanje, ki sem si ga zastavil, je bilo, kako je *Krst* prodiral v čas, se pravi, kdaj so posamezni prevajalci pričeli prevajati. Prvi prevod je nastal še za Prešernovega življenja. V nemščino, žal le v prozi, je *Krst pri Savici* prevedel Georg Jenko in ga objavil v *Ilirisches Blatt* že 1848. Potem so si prevodi sledili sorazmerno počasi, njihovo število pa je doseglo višek v letih 1900–1902. V tem času je izšlo kar osem novih prevodov. Sledil je čas, v katerem je nastalo nekaj manj prevodov, takoj po drugi vojni, v letih 1948–1954, pa je praktično vsako leto izšel po kak prevod *Krsta pri Savici*. Z nekaj manjšo intenzivnostjo si sledijo prevodi tudi v naslednjih dveh desetletjih. Podrobnejša analiza tega Prešernovega prodiranja v svet bi prav gotovo pokazala na povezavo med zanimanjem za Prešerna in prevajanjem njegovih del in zanimanjem za Slovenijo sploh.

Drugo vprašanje, ki me je zanimalo, je bilo, kako se je vednost o *Krstu pri Savici* širila po prostoru, kako so posamezni narodi lahko spoznavali to Prešernovo delo. Ugotovimo lahko, da so se zanj najprej pričeli zanimati tisti, ki so bili tako ali drugače neposredno v sti-

kih s Slovenci. Zgodnji prevodi so predvsem v nemščino. Opozoriti pa je treba tudi na zelo zgodnji prevod v češčino, že 1861. Žal je prevod ostal v rokopisu. Hrvati so objavili prvi prevod že 1868, nekaj kasneje, 1900, je izšel tudi prevod pri Srbih.

Prevodi v jezike narodov, ki niso imeli neposrednih stikov z nami, zasledimo najprej pri Švedih. Nato pri Poljaki in Rusih. Sorazmerno pozno, šele v dvajsetih letih tega stoletja, nastanejo prvi prevodi v italijanščino. In v tridesetih v francoščino. Nekako v tem času je izšel tudi prevod v esperanto.

Povečano zanimanje za *Krst pri Savici* ugotovimo nato šele po drugi vojni. Nastanejo prevodi v slovaščino in angleščino. Slednji žal le v rokopisu. Nekaj kasneje, v šestdesetih letih *Krst pri Savici* lahko v svojem jeziku prebirajo tudi Makedonci, v naslednjih letih pa še Madžari in Ukrajinci. Tretje vprašanje, ki sem si ga zastavil ob naši temi, je, kdo se je pravzaprav loteval prevajanja *Krsta pri Savici*, kdo so bili prevajalci te pesnitve. Dobršen del prevodov smo opravili Slovenci sami. V nemščino Jenko, Klun, Novyjev, v esperanto Vahen, v angleščino Justin, v francoščino Pilon in Jesenik, v italijanščino Husu. Pobuda za vse te prevode je bila nedvomno želja, da bi poezijo našega pesnika posredovali tudi drugim, tistim, ki ne poznajo slovenščine. Druga skupina prevodov je nastala iz drugih pobud. Osnova je verjetno v spoznanju o kakovosti Prešernove poezije in želja, da bi te kakovosti ponudili tudi svojim bralcem. Med take kaže šteti Deželičev prevod ter prevode nekaj verzov, ki jih je napravil Jovan Jovanović Zmaj ali prvih šest kitic, ki jih je v švedščino prevedel Alfred Jensen.

Naslednjo pobudo je treba iskati v času, ko je »uradna« slovenska književnost Prešernu priznala njegove vrednote, ga proglasila za velikega pesnika in tudi skušala spodbujati prevajalce, naj se lotijo prevajanja Prešerna. To je bil čas okoli leta 1900, čas znanih Prešernovih proslav. Prav te so bile pobuda za nastanek Korševega prevoda v ruščino ali Marjanovičevega v srbohrvaščino ter nekaterih odlomkov v poljščino.

Novi val zanimanja za Prešerna in s tem tudi za *Krst pri Savici* se je pričel po drugi vojni. Za to obdobje je značilno, da je prevod *Krsta pri Savici* navadno del obširnejših zbornikov ali knjig, s katerimi so skušali predstaviti Prešerna kar se da celovito (v celoti, ali v izbranih delih). Tako so nastali novi ruski prevod, novi prevodi v srbohrvaščino, prvi prevod v makedonščino, madžarščino in ukrajinsščino.

Če strnemo, lahko ugotovimo, da za prevajanje *Krsta pri Savici* in za celotno Prešernovo poezijo veljajo iste zakonitosti, kot jih je sociologija prevajanja zasledila pri drugih primerih prodora posameznih ustvarjalcev v svet, v svetovno književnost. Vsak tak prodor poteka v treh stopnjah.

V prvi se za dela kakega umetnika zanimajo le navdušeni posamezniki, ki skušajo ustvarjalca predstaviti bralcem, ki ne poznajo jezika izvirnika. Do druge stopnje pride takrat, ko uradna književnost jezika, v katerem umetnik ustvarja, umetniku prizna njegove kakovosti in sama začuti potrebo, da omogoči umetniku prodor v svet. Do tretje stopnje pa pride takrat, ko svetovna umetnost sama prizna umetnika za svojega. Porodi se želja, da bi ga kar najbolje spoznali. Zato ga pričnejo prevajati. V tem času navadno pričnejo objavljati zbrana dela ali vsaj zelo obširne izbore.

Za *Krst pri Savici* in verjetno tudi za celotno Prešernovo poezijo velja, da je prva stopnja trajala nekako do leta 1900. Druga do konca druge svetovne vojne. In tretja od druge vojne dalje. To je pač ena od ugotovitev, do katere je bilo mogoče priti ob nekoliko podrobnejšem razmišljanju o *Krstu pri Savici* v prevodih. Gotovo pa to ni edina. Vsekakor bi morali govoriti vsaj še o kakovosti posameznih prevodov. Dalje bi bilo zanimivo spoznati, kako so se posamezni prevajalci lotevali osnovnih problemov našega besedila. Prevajalec je namreč vedno tudi razlagalec dela, ki ga prevaja. Gotovo bi lahko spoznali, kako so,

recimo, posamezni prevajalci interpretirali na primer Črtomira ali kako drugo odprto vprašanje, ki še vedno buri duhove prešernoslovcev. Zanimivo bi bilo spoznati poti, po katerih so nastali posamezni prevodi. Znano je namreč, da je le manjši del besedil, ki tvorijo svetovno književnost, prišlo do bralca neposredno iz jezika, v katerem so nastala. Zelo pogosto je udeležen jezik posrednik. To je le nekaj vprašanj, na katera bi morala odgovoriti razmišljanja o temi *Krst pri Savici* v prevodih. Naj bo to, kar je bilo povedano do sedaj, predvsem pobuda, da se bomo vprašanj prevajanja *Krsta pri Savici* in seveda celotnega Prešernovega opusa lotili tudi s stališča sociologije prevajanja, da bomo potem še bolj samozavestno in utemeljeno lahko trdili, da tudi *Krst pri Savici* šteje med dela svetovne književnosti.

Summary

KRST PRI SAVICI (Baptism on the Savica)

Krst pri Savici is the most frequently translated poem by Prešeren (by 40 translators into 14 languages). On the basis of bibliographical data, the author tries to illustrate the idea that Prešeren's poetry has found its way into world literature, at different times and places, in three periods. The first lasts till 1900, the second till the end of the Second World War and the third up to the present day.

Literarnozgodovinsko gradivo

IZDAJE SLOVENSКИH PROTESTANTSКИH PISCEV V JUBILEJNIH LETIH

Jubilejna leta, posvečena reformaciji v 16. stoletju na Slovenskem, so se iztekla. Začetek je predstavljalo leto 1984, ko je minilo štiristo let od izida Dalmatinovega prevoda Biblije in Bohoričeve slovnice. Nadaljevanje in hkrati vrh pa je pomenilo leto 1986, tako imenovano »Trubarjevo leto«. Preteklo je namreč štiristo let od Trubarjeve smrti.

Najbolj neposreden stik z našimi protestanti 16. stoletja predstavlja danes knjiga. Za oviro bi lahko šteli tu kvečjemu našo miselnost, ki je precej oddaljena od duha njihove dobe. Ne gre le za oddaljenost v ideološkem smislu, ampak v prvi vrsti za problem časa. Premagati časovno razdaljo – umestno je vprašanje, če je to sploh možno. Besedila nam povedo velikokrat nekaj popolnoma drugega, kot so povedala bralcem v 16. stoletju. Pri nekaterih besedah so stare pomene nadomestili novi, pri drugih so se pa novi pomeni starim dodali. Knjiga, to poleg govorjene besede najbolj živo agitacijsko, vzgojno in učno sredstvo, je imela na Slovenskem v obdobju protestantizma prav posebno mesto in vlogo. V skladu s tem njenim pomenom takrat so jo na vidno mesto postavljali tudi v teh zadnjih, jubilejnih letih. Za nekaj novih knjižnih izdaj, povezanih z reformacijo, smo sedaj boga-tejši.

Predvsem so me zanimala knjige z besedili protestantskih piscev. Pri pregledu sem upoštevala vse izdaje od leta 1983¹ naprej, izvzeta je le Rajhmanova knjiga Trubarjeva pisma,² ki zaradi svojega posebnega značaja zahteva posebno obravnavo. Pregledane knjige sem razdelila v tri skupine:

1. tiski, ki so popolne preslikave originalov (AGENDA... V'BITEMBERGI ANNO 1585, Murska Sobota 1983; TA CELI CATEHISMVS... V'BITEMBERGI, ANNO M. D. LX-XXIII., Ljubljana 1984, zbirka Monumenta litterarum slovenicarum; ENA DOLGA PREDGVVOR... TVBINGAE ANNO M. D. LVII., Ljubljana 1986; CATEHISMVS... VLVBLANI, M. D. LXXX., Fresach 1986);

2. tisk, ki je delna preslikava originala (TA CELI CATEHISMVS... V'BITEMBERGI, ANNO M. D. LXXXIII., Ljubljana 1984, posebna izdaja pri knjižnem klubu Svet knjige);

3. prevedena iz nemškega ali latinskega jezika in prečrkovana besedila (miniaturka Trubar in njegovi, Ljubljana 1984; Trubarjevo berilo, Trst in Celovec 1986).

Pregled ne bo podan glede na problematiko, ampak bo obravnavana vsaka knjiga posebej. Razlog za to so velike razlike v kvaliteti posameznih izdaj, pregled po problemih pa bi te razlike zabrisal.

1. Tiski, ki so popolne preslikave originalov

A) AGENDA... V'BITEMBERGI ANNO 1585, faksimile l. 1983 v Murski Soboti.

Dalmatinova Agenda je izšla leta 1585 v Wittenbergu, njen faksimile pa je izdala Pomurska založba iz Murske Sobotice leta 1983 ob 500-letnici rojstva Martina Luthra. Istočasno je pri tej založbi izšla tudi Friedenthalova biografija o Martinu Luthru.

Agenda je ohranjena v enem samem izvodu, ki ga hrani knjižnica Jugoslavske akademije znanosti i umjetnosti v Zagrebu. Skupno s še štirimi Dalmatinovimi knjigami in eno Trubarjevo je zvezana v eno knjigo.

Poseben problem je pri novi izdaji Agende predstavljala naslovna stran, ki je bila uničena ali izgubljena, zato so jo za novo izdajo knjižice obnovili. Kako so se tega problema lotili in kaj jim je bilo osnova za oblikovno in vsebinsko rešitev, v knjigi ni pojasnjeno.³ K ohranjenemu originalnemu izvodu je prilepljen Milčetičev zapis o naslovni strani. O Milčetiču poroča urednik Bogomil Gerlanc kot o »prvotnem lastniku teh del« – no, ne vem, kako je možno, da bi bil profesor Milčetič »prvotni lastnik«,⁴ saj je njegovo poročilo o manjkajočem listu s konca prejšnjega stoletja, knjiga pa je bila natisnjena v 16. stoletju.

Primerjala sem tri zapise in opise naslovne strani Agende. Obnovljena naslovna stran se ne ujema z nobenim od njih. Prvi zapis je Milčetičev, in to s pisanimi črkami (rokopis).⁵ Slovenski del naslova je dolg malo več kot štiri vrstice, na obnovljeni strani pa so točno štiri (dve vrstici z velikimi tiskanimi črkami, malo širši razmak, dve vrstici z malimi čr-

¹ Leta 1983 je bila 500-letnica Luthrovega rojstva.

² Jože Rajhman, Trubarjeva pisma, Ljubljana 1986 (SAZU).

³ »Za našo izdajo smo naslovni list obnovili v grafični podobi drugih Dalmatinovih izdajah v dvobarvnem tisku (rdeče in črno). V bibliografijah je ob naslovu navedena opomba: po Th. Elze.« – Agenda, faks., Murska Sobota 1983, str. 54.

⁴ Gl. »prvotne« v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ) IV, 1985, str. 276.

⁵ Komisija za historične slovarje pri ZRC SAZU (dalje komisija) hrani fotokopijo Agende, preslikan je tudi Milčetičev zapis.

kami). Theodor Elze,⁶ naš drugi vir, ima prvi del slovenskega naslova (štiri vrstice) zapi-
san z velikimi črkami, drugi del (tri vrstice) pa z malimi. Znak za konec vrstice je pri njem
podolžna črta, za daljši razmak pa sta dve. Po Elzeju naj bi bil slovenski del naslova za-
pisan torej v sedmih vrsticah, razmaki med njimi pa naj bi bili enakomerni. Ni pa jasno
iz Elzejevega besedila, ali je imel v rokah knjigo z naslovno stranjo vred ali ne. Nekatere
podatke, ki jih je potreboval pri svojem delu, je namreč dobil tudi s posredovanjem dru-
gih.⁷ Različne črke, velike in male tiskane, bi sicer lahko pomenile povezavo med obnov-
ljeno stranjo in Elzejevim zapisom, hkrati pa je skoraj nemogoče, da bi pri rekonstrukciji
upoštevali Elzejev vir, pri tem pa prezrli njegovo razporeditev vrstic.⁸ V Berčičevi bibliog-
rafiji⁹ je opomba, da je naslovna stran Agende zabeležena po Elzeju in se z Elzejevim za-
pisom tudi lepo sklada, le eno vejico ima več.¹⁰ Milčetič ima obe vejici (kot Elze), obnov-
ljena naslovna stran pa nobene od teh dveh. Slovenskemu delu naslova sledi nemški del
– tu ni odmikov. Arabeska in zadnje tri vrstice so na obnovljeni strani posnetek iz Dal-
matinove knjige TA KRATKI VVIRTEMBERSKI CATECHISMVS iz leta 1585, na kar
nas urednik v opombah opozori, vendar presplošno, saj naslova knjige ne navede.¹¹ Do-
mnevam, da je ta posnetek tudi vzrok za zamenjan vrstni red biblijskega citata in arabes-
ke. Po Elzejevem in Berčičevem opisu bi morala biti arabeska nad biblijsko oznako in ci-
tatom, na obnovljeni strani pa je pod citatom, biblijska oznaka pa je izpuščena, na kar
nas urednik v opombah opozori. Ne omenja pa manjkajočih vejic, pa tudi napačnih za-
pisov besed *Wirtember/ki* (Agenda 1983: *Wirtember/ski*) in poshtenu (Agenda 1983: *po-
sthenu*) ne.

Ob pregledu spremne besede se bom ustavila le ob tistih spodrsrljajih, ki so najvidnejši.
Na strani 52 najdemo stavek: »Ob Trubarjeve poskuse svetopisemskih prevodov je po-
stavil svoje prevode iz stare zaveze (Jezus Sirah in Mojzesove bukve) in po desetih letih
trdega dela dosegel tudi natis svojega dela v eni knjigi . . .«. Dalmatin je pred popolno iz-
dajo Biblije objavil v knjižni obliki tri starozavezna besedila (Jezus Sirah 1575, Mojzesove
bukve 1578 in Salomonove pripuvsiti 1580) in ne dveh, kot je z veznikom in nedvoumno
povedal urednik.

Na isti strani stoji zapisano, da je Dalmatin umrl konec avgusta 1586. leta. Konec avgusta
bo že držalo, a pri letnici je prišlo do pomote.¹²

Posebej bi izpostavila nerodne in nejasne formulacije, ki delajo vsebino dvoumno in slabo
razumljivo. Tak je precej dolg odlomek s strani 53, ki ga moram zaradi ilustrativnosti na-
vesti v celoti: »Ob tem naj opozorimo še na nekatere jezikovne nedoslednosti, ki jih sre-
čujemo v naši knjigi. Npr. uporaba velike začetnice za samostalnike in tudi za pridevnike
in zaimke, ko ni utemeljena. Tako *zhes Ribe v Morji inu zhes Ptize pud Nebom*. To velja

⁶ Theodor Elze, Die slovenischen protestantischen Bibelbücher des XVI. Jahrhunderts, v: Die Slovenischen protes-
tantischen Druckschriften des XVI. Jahrhunderts, Venedig 1896, str. 119.

⁷ France Kidrič, Theodor Elze, v: Slovenski biografski leksikon (dalje SBL) I, 1925–32, str. 156–159, posebno 158.

⁸ Theodor Elze, Die slovenischen protestantischen Katechismen des XVI. Jahrhunderts, v: Die Slovenischen protes-
tantischen Druckschriften des XVI. Jahrhunderts, str. 18 – Elzejev zapis naslovne strani knjige TA KRATKI
VVIRTEMBERSKI CATECHISMVS. . . iz leta 1585 se s fotokopijo, ki jo ima Komisija, ne ujema (razporeditev vr-
stic), tako da tudi njegovih zapisov ne moremo imeti za absolutno pravilne. Ob pregledu naslovnih strani drugih
protestantskih knjig pa vidimo, da so slovenski deli naslovov v glavnem več kot štirivrstični in da se črke ne delijo
le na velike in male tiskane, ampak da so običajno v rabi tri ali štiri različne velikosti črk. Pri rekonstrukciji Agen-
dine naslovne strani bi te ugotovitve morali upoštevati.

⁹ Branko Berčič, Bibliographie, v: Abhandlungen über die slowenische Reformation, München 1968, str. 236.

¹⁰ Th. Elze: AGENDA, TV JE KOKV SE/

B. Berčič: AGENDA, TV IE, KOKV SE

Razlika je tudi v zapisu besedice *je* (ozir. *ie*).

¹¹ »Zadnje tri vrste te strani so posnetek iz Dalmatinovega tiska, ki je izšel v istem letu iz tiskarne Dedič Johanna-
Hansa Kraffta.«

¹² Gl. npr. SBL I, 1925–32, str. 116–124.

tudi za germanizme: *leben* – življenje; *gmajna* – skupnost, občestvo; *gmajn* – splošen, navaden; *erbovit* – deden; *shegen* – blagoslov; *Firšt* – knez in dr., vendar je tega veliko manj kot v Trubarjevih knjigah. Imena iz sv. pisma so okrajšana, npr.: *Math.* – Matija ali Matej; *Cor.* – Korinčani; *Gen.* – Geneza, prva Mojzesova knjiga itn. Druge okrajšave: *cap.* – capitul ali poglavje; *N.* – nomen, ime krščenca, zakonca; *S.* – sveti, sveto Pismo. Latinske besede npr.: *proverb* – pregovor, rek; *absolutia* – odveza.«

Prva jezikovna nedoslednost, na katero nas avtor spremne besede opozori, je neutemeljena raba velike začetnice za samostalnike, pridevnike in zaimke. Primer, ki ga navede, gotovo ni najprimernejši, saj so vse besede, zapisane z veliko začetnico, samostalniki. Drugi problem naj bi bili germanizmi: niti s pomočjo širšega sobesedila ni jasno, kaj »velja tudi za germanizme«. Po daljšem prebiranju odlomka in preverjanju Dalmatinovega gradiva sem prišla do zaključka, da je edino smiselno sporočilo lahko, da je Dalmatin, manj sicer kot Trubar, uporabljal germanizme. Sobesedilo nas opozori kvečjemu na nedosledno uporabo velike začetnice pri germanizmih, česar pa avtor po vsej verjetnosti ni nameraval povedati. Prav tako ne bo držalo, da so imena iz sv. pisma okrajšana – omenjene okrajšave pomenijo posamezne dele biblije, so okrajšana poimenovanja teh delov. V navedenem odlomku pa sem zadela še ob drug hud problem: citiranje in prečrkovanje odlomkov besedil iz 16. stoletja. V stavčnem odlomku »*zhes Ribe v Morji inu zhes Ptize pud Nebom*« so kar tri napake. Dalmatin je zapisal: »*zhes Ribe v Morji inu zhes Ptice pod Nebom*« (C2b).

Različno je urednik zapisal besedi *gmajna* in *gmajn*, medtem ko ju Dalmatin vedno piše z *-j-*, izjema so le primeri, ko zapiše celo besedo z velikimi črkami – takrat je seveda *-I-*, saj velike črke J ni poznal.

Naslednji problem je beseda *erbovit*, ki jo omenja še enkrat v kontekstu – besede v Dalmatinovi knjigi v tej obliki ni, je pa pridevnik *erbov*. Odlomek bom kasneje predstavila še kot primer neustreznega prečrkovanega citiranja.

Pri besedah *shegen* in *Firšt* je nerazumljivo, zakaj je druga beseda zapisana z današnjo obliko šumevca, prva pa predstavlja točen Dalmatinov zapis.

Pri zgoraj navedenem odlomku bi se ustavila le še pri latinski besedi *proverb*, kakor pravi urednik, ki pa je v resnici okrajšava (Proverb. 18) za Knjigo pregovorov – Proverbia.

Pri zapisu naslovov cerkvenih obredov v bohoričici tudi ni šlo gladko: *Od nagliha karszhovanja* (prav: *Od nagliga karszhovania*), *Enu kratku opominanie inu molitev ... per pugrebu* (prav: *Enu kratku opominanie inu molitov ... per pogrebu*).

Kot primer slabega citiranja (tokrat prečrkovanega) bom navedla primer s strani 51, ki sem ga že omenila: »Mi prosimo tebe, ljubeznivi Oča, za našo vojsko, inu za vse naše brate inu sestre, da ti nje, z nami vred, pred Turško silo inu vozo obvaruješ, inu njim moč daš inu obvladanje zuper tiga erbovitega sovražnika voščiš.« Dalmatin je zapisal ta stavek nekoliko drugače: »My pro/simo tudi tebe, lubesnivi Ozha, sa na/ho voj/ko, inu sa v/e na/he Brate inu Se/tre na pokrajni, de ti nje, s'nami red, pred Tur/ko silo inu voso milo/tivu obaruje/h, inu nym muzh inu obladanje supâr tiga erboviga sovrashnika vo/zhi/h.« Postopek, za katerega se je pri prelitju v sodobni črkovni sistem odločil urednik Agende, je čudna hibridna tvorba. Po eni strani je očitna težnja, da bi ostal čim bolj zvest izvirniku, po drugi pa od njega odstopa, ga krajša, spreminja, mu kaj dodaja oziroma ga delno sodobi.

Takih in podobnih primerov je v besedilu še več, menim pa, da so bili navedeni že dovolj ilustrativni.

Ustavila bi se še pri opredelitvi besede *kustoda*. Na strani 54 jo urednik Bogomil Gerlanc tako pojasnjuje: »V izvirniku strani niso oštevilčene; označene so s kustodo (kazalko), tj.

cela ali del besede na začetku naslednje strani.« Razlaga je tako skopa in pomanjkljiva, da nam ne vzbudi prave predstave, kaj naj bi kustoda bila.¹³ Za opredelitev manj znanih pojmov bi morale biti razlage še posebno natančne.

Na zadnji strani je iz kolofona izpadel iz besede *faksimile* končni -e.

Knjiga je lepo preslikana in okusno opremljena. Prvi vtis ob pogledu na faksimile tega lepega Dalmatinovega tiska je torej ugoden. Žal pa sta naslovna stran in spremna beseda očiten znak, da se pomena takih izdaj pri nas premalo zavedamo in da imamo do njih premalo resen odnos.

B) TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI, INV TEH VEKSHIH GODOV, STARE inu Nove Kêr/zhan/ke Pej/ni ... V'BITEMBERGI, ANNO M. D. LXXXIII., faksimile l. 1984 v Ljubljani

Leta 1984 je v zbirki Monumenta litterarum slovenicarum izšel fotografski posnetek Dalmatinovega izbora pesemskih besedil iz leta 1584. Kmalu zatem je izšla še posebna priredba iste knjige pri knjižnem klubu Svet knjige (o tej izdaji več kasneje). Pesmarico so natisnili v Wittenbergu v isti tiskarni kot Biblijo. Vsebinsko je to do takrat najobsežnejša zbirka, izjemno lepo pa je tudi oblikovana. Vse strani imajo okrasne obrobe (v glavnem rastlinska in živalska ornamentika), nekatere so še dodatno opremljene z jeklorezi iz svetopisemskega življenja, veliko pesmi ima dodan notni zapis, različne oblike in velikosti črk pa oblikovno dinamiko posameznih strani še poudarjajo. Preslikava knjige je popolna: na začetku je nemško posvetilo Juriju Khislu, ki ga je napisal Jurij Dalmatin,¹⁴ sledi slovenski uvod (Pryzhovanie ...) – podpisan je Primož Trubar, a so očitni Dalmatinovi jezikovni posegi (ne vsebinski), nato je na vrsti pesmarica, zaključek pa pomeni kazalo (REGISTER VSEH PEISNI, KATERE SO LETVKAI NOTRI SAPOPADENE).

Knjigi je dodana trideset strani dolga razprava dr. Jožeta Koruze z naslovom Cerkevne pesmi in pesmarice slovenskih protestantov, ki se začne z opredelitvijo pojma »cerkvena pesem«, nadaljuje pa z opisom njenega zgodovinskega razvoja, še posebej v protestantizmu. Seznani nas s položajem cerkvenega petja v Nemčiji ter z množičnim izdajanjem pesmaric v 16. stoletju. Posebno pozornost posveti izdajam slovenskih pesmaric v tem času ter poda njihovo podrobno analizo. Gre za resno znanstveno študijo, za kompleksen pregled te problematike.

Preslikali so izvod iz knjižnice Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti v Zagrebu (ena od knjižic, ki so jih skupaj z Agendo zvezali v eno knjigo). Izdajo je pripravil in uredil Bogomil Gerlanc, dodal je tudi opombe. Na strani 339 opozarja na napake pri označbi strani v registru. Tako pravi za pesem z verznim začetkom »Kaj žaluješ srce moje«, da je na strani CCLXVIII, ne pa na CCLVII, kot piše v registru – v resnici je na strani CC-LXXIII. Na isti strani še omenja pesem »Mi verujemo v eniga Boga«, ki da je navedena v registru dvakrat – po že navedenih začetnih verzih in pod naslovom »Luterjeva vera«. Ne omenja pa, da sta dvakrat navedeni v registru še dve pesmi.¹⁵ Na zadnji strani je v kolofonu nepravilno naveden naslov knjige: Ta CELI CATEHISMUS, ENI PSALMI, INV

¹³ France Verbinc, Slovar tujk, Ljubljana 1979, str. 395 – za drugi pomen besede *kustos*, m piše: »na koncu strani posebej natisnjen zlog ali beseda, s katero se začenja naslednja stran.« Besede *kustoda* v tem slovarju ni.

Gerhard Wahrig, Deutsches Wörterbuch, München 1980 – pri besedi *die Kustode* stoji širša razlaga (eden od pomenov): »Angabe des ersten Wortes der nächsten Seite in der rechten unteren Ecke bzw. des letzten Wortes der vorausgegangenen Seite in den linken oberen Ecke einer Buchseite.« – str. 2294.

V SSKJ ni besede *kustoda*, pri besedi *kustos* pa ni omenjenega pomena.

¹⁴ Vse pesmarice od leta 1567 naprej so bile posvečene Juriju Khislu, so pa do te izdaje ponatiskovali Trubarjevo posvetilo.

TEH VEKSHIH GODOV STARE INU NOVE KERSHANFKE PEJSNI ANNO M. D. LX-XXIII. Zapis na preslikani naslovnici je pa tak: TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI, INV TEH VEKSHIH GODOV, STARE inu Nove Kèr/zhan/ke Pej/ni ... ANNO M. D. LXXXIII.^{15a} Tudi zapis na platnicah ni brezhiben, saj se je v dveh besedah zapisala namesto črke *ſ* črka *l*, namesto besede *Krellia* pa beseda *Krelna*.

C) PRIMOŽ TRUBAR, Ena dolga predgovor k novemu testamentu (faksimile), Ljubljana 1986 – original iz leta 1557, Tübingen

Ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja sta izšli pri Cankarjevi založbi dve zanimivi knjigi: Trubarjeva Ena dolga predgovor, to je teološki uvod k prevodu prvega dela novega testamenta iz leta 1557, in Rajhmanova razprava o tem Trubarjevem delu. Trubarjeva knjiga je razdeljena na tri dele: Ta kratka predgovor, Regishter te predgovori (kazalo)¹⁶ in Ta dolga predgovor.

Delo je preslikano popolno, je pa prišlo pri tem do prav nenavadnega spodrsllaja: na štirih mestih manjkajo marginalije.¹⁷ Zanimivo bi bilo izvedeti, kako do take napake pri popolni preslikavi lahko pride. In če je že prišlo, kako da tako uglednega tiska niso dali pravočasno v roke nekemu, ki bi ga temeljito pregledal. Za take nakupe se v glavnem odločajo ljudje, ki jih knjige zanimajo kot vir strokovnih informacij (v tem primeru predvsem slavisti in teologi), zato ni vseeno, kaj se jim ponudi. Tisti, ki jim pomenijo knjige le okras pohištva ali statusni simbol, si ne bodo belili glave z manjkajočimi opombami. Založbe pa bi morale misliti poleg komercialnega uspeha tudi na one prve kupce in na svoj ugled.

Delo je sicer lepo preslikano. Obe knjigi sta bogato, že kar razkošno opremljeni in vezani (rjavo semišno usnje). Shranjeni sta v kartonski škatli, ki je preprosto, a okusno opremljena.

Dr. Jože Rajhman je avtor številnih razprav o protestantizmu pri nas. Njegova študija »Trubarjeva Ena dolga predgovor« je na ustreznem znanstveni ravni. So pa tudi pri njem nihanja v odločitvah pri transkripciji citatov.¹⁸ Postaviti bi bilo treba trdnejša načela za ta postopek, ki je lahko sicer tudi precej nevhvaležno delo, in se jih čim bolj dosledno držati. Rajhmanova razprava se deli na dva dela: naslov prvega dela je Vsebinska razčlenitev razprave in ocena Trubarjevih navedb v sumaričnem poročilu l. 1560/61, naslov drugega pa Trubarjeve teološke ideje. Oceni Trubarjevega dela (in del drugih protestantskih piscev) s teološkega vidika so se pri nas dolgo izmikali. Glavni vzrok za to je bila med drugim tudi verska nestrpnost v katoliških krogih, tako analizo pa lahko ustrezno naredi le nekdo, ki ima potrebno teološko izobrazbo. Osnovni namen knjig naših protestantov iz 16. stoletja je bil verskovzgojni, tako da smo na presneto trhljih raziskovalnih tleh, če tega ne upoštevamo. Vsaka raziskava bi se morala zavedati širine problematike in potrebe po interdisciplinarnem poznavanju materiala – in teologija bi morala imeti tu vidno mesto.

¹⁵ Str. XXI – Ie/t verujem v'eniga ediniga ozir. Nicen/kiga Concilia vera; str. XXIII – Kateri kuli hozhe isvelizhan biti ozir. S. Athanasia vera.

^{15a} Velika črka V je imela dvojno glasovno vrednost – u in v; podoben primer je velika črka I, ki je bila oznaka za i in j. Če spreminjamo male črke v velike, se mora ta grafična posebnost upoštevati.

¹⁶ REGISHTER VSEH SHTVKOV INV VVKOV, KATERI SO VTI SLOVENSKI PREDguuori tiga Nouiga Te/ta-menta.

¹⁷ Marginalije so opombe na robu strani v knjigi (gl. SSKJ II, 1975)

¹⁸ T.: molytvo (50. pogl.), R.: molitvijo (str. 50); T.: nebeski (50. pogl.), R.: nebeški (str. 50); T.: zhloueskikh (46. pogl.), R.: človeških (str. 47); toda: T.: zhloueskimi (48. pogl.), R.: človeškimi (str. 49) ipd.

D) CATEHISMVS, TV IE TY NAR POTREIBNISHI shtuki nashe Kerzhanske Vere, sred kratko sa/topno islagu inu Hishno Tablo, inu drugimi potrebnimi navuki. VLVBLANI, M. D. LXXX.; faks. Fresach 1986

CATEHISMVS... iz leta 1580 je bil natisnjen v Mandelčevi tiskarni v Ljubljani. Znan je en sam ohranjen izvod, ki pa ni popoln. Hrani ga Evangelisches Diözesanmuseum v Fresachu (v Brezah) na avstrijskem Koroškem. Evangeličanska skupnost s Koroške je besedilo leta 1986 izdala preslikano. Avtor je po vsej verjetnosti Dalmatin (jezikovne in pisne posebnosti, Mandelčeva tiskarna), ni pa to nikjer na ohranjenem izvodu posebej označeno (o tem gl. spremno študijo). Predvideva se, da je bil na začetku knjige nemški predgovor, ni pa dokazov za to. Slovenski predgovor ni ohranjen v celoti; na enem od manjkajočih listov (slovenskega ali nemškega predgovora) je bil morda avtorjev podpis. Manjka tudi nekaj strani katekizemskega dela, nekatere pa so le delno ohranjene. Spodnji rob lista A2 je uničen in tako je prišlo pri preslikavi do nerodnosti: prva stran lista je dobro preslikana in je jasno vidno, da ni popolna, na drugi strani pa je preslikan še rob strani s prejšnjega lista, z besedilom vred (A1).

Oprema je preprosta in okusna, vezava pa kartonska, a dovolj trdna. Nekatere strani so nekoliko blede preslikane.¹⁹

Na koncu je dodana spremna beseda Oskarja Sakrauskega z naslovom Martin Luthers Kleiner Katechismus in slowenischer Sprache aus dem Jahre 1580. Ko so knjižico leta 1960 našli v Zagoričah na Koroškem (nem. Agoritschach), je Sakrausky še istega leta pisal o njej.²⁰ Preslikano izdajo Catehismusa... iz leta 1580 je pripravil torej človek, ki je bil v neposredni zvezi s to knjigo vse od njene najdbe naprej.²¹ V prvem delu spremne besede katekizem opiše, v drugem poda njegovo vsebino, v tretjem pa nam predstavi teološko in zgodovinsko podobo časa (16. stol.). Pri tem ponovi svojo že znano tezo o nastanku tega katekizma, češ da je prevod nastal v zvezi z agitacijo za podpis listine z naslovom Formula concordiae.²²

S tem dejanjem je protestantska občina na Koroškem znova dokazala, da se zaveda svojih temeljev. Izdaja tega drobnega delca izraža globoko spoštovanje njenih pobudnikov do naše pisne preteklosti. Posebno razveseljivo pa je dejstvo, da take izdaje niso vezane le na ožji slovenski prostor in da se za njih odločajo tudi Neslovenci.

2. Tisk, ki je delna reprodukcija originala

SLOVENSKA PROTESTANTSKA PESMARICA, Ljubljana 1984 (Svet knjige)

Leta 1984 je izšla pesmarica Ta celi catechismus... iz leta 1584 še v posebni izdaji knjižnega kluba »Svet knjige«. Izdajo je pripravil Bogomil Gerlanc in zanjo napisal tudi spremno besedo.

Naklada je bila sorazmerno visoka, kar 8500 primerkov, kar za take izdaje pri nas ni ravno v navadi. Pesemski del je preslikan popolno, manjka pa Register, ki je v originalu na

¹⁹ Prim. s fotografijami, ki so izdelane po filmu iz NUK-a in jih ima spravljene Komisija.

²⁰ Oskar Sakrausky, Agoritschach, Geschichte einer protestantischen Gemeinde im Gemischtsprache Südkärnten (Kärntner Museumsschriften XXI), Klagenfurt 1960.

²¹ Sakrausky, Agoritschach...

Mirko Rupel, Nova protestantska knjiga, SR XIII, 1961/62, str. 301–302

Jože Rajhman, Catechismus... v Lublani, M. D. LXXX (1580), faks. Fresach 1986 (ocena), v: Znamenje XVI, 1986, št. 5, str. 479–480.

²² Gl. op. 21; M. Rupel, Formula concordiae, v: Drugi Trubarjev zbornik, 1952, str. 65–112

koncu zbirke, posvetilo Juriju Khislu je prevedeno iz nemščine, slovenski uvod (Pryzhovanie ...) pa je transkribiran, in to na osnovi izdaje pesmarice iz leta 1574.²³ Pesmarico iz leta 1584 je priredil Dalmatin.²⁴ Uvod je resda Trubarjev, ga je pa Dalmatin jezikovno nekoliko spremenil, pač v skladu s svojimi jezikovnimi nazori.²⁵ Čeprav vsebinskih razlik med obema uvodoma ni, se mi vendarle ne zdi umestna odločitev za natis besedila iz druge knjige. Žal pa tudi natis obeh uvodnih besedil po Ruplu ni neoporečen. V prevedenem posvetilu je na več mestih zamenjan vrstni red (Rupel: ampak *tudi sami se* spomnimo ..., Protestantska pesmarica: ampak *se tudi sami* spomnimo ...; R.: kjer so *prišle v rabo omenjene slovenske pesmi* ...; P. P.: kjer so *omenjene slovenske pesmi prišle v rabo* ...), dodani so členki (R. ampak, da je tam ..., P. P.: ampak *tudi*, da je tam), tu in tam manjka kak stavčni odlomek (R.: posebno takrat, *ko sem še v Tübingenu študiral, pa tudi pozneje*, ko me je slavni in častiti deželni odbor kranjski ...; P. P.: posebno takrat, ko me je slavni in častiti deželni odbor kranjski ...), nekaj besed je nadomeščenih z drugimi (R.: jezik, *ker* je med najimenitnejšimi našimi *udi* ...; P. P.: jezik, *saj* je *ta* med najimenitnejšimi našimi *deli* ...). Ker je takih mest več, gre po vsej verjetnosti za hotene spremembe. Pri tem se mi zastavlja vprašanje, zakaj te spremembe niso nikjer omenjene.²⁶ V uvodu pa je pri prepisu iz Rupla prišlo največkrat do zamenjave (dobrutu nam. dobruto, mjesta nam. mejsta, srcem nam. srce) ali izpusta posameznih črk (in nam. inu, sliši nam. usliši, žlatnu nam. žlahtnu, zapisne nam. zapisane), v nekaterih primerih pa je črk tudi preveč (pejtje nam. petje, s sujim nam. sujim).

Nedoslednosti pri citiranju:

Slovenski del naslova prve slovenske knjige Catechismus ... iz leta 1550 je v tej spremni besedi naveden tako: »Anu kratku poduuzhene skaterim vsaki zhlouik more v nebu pryti.« Trubar je napisal malo drugače: »Anu kratku Poduuzhene skaterim v/aki zhlouik more vnebu pryti.«²⁷ Razlik na prvi pogled ni veliko, vendar se pri citiranju tudi taki odmihi ne bi smeli pojavljati. Že na naslednji strani je zapisan naslov Trubarjeve tretje (ali je res tretja?)²⁸ knjige: »TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA, sdaj pervizh vta Slouenski Ielig preobernen.« Napaka je tu samo ena (sdaj – j nam. i), je pa v tem citatu zabeležena črka j. V prejšnjem navedku je ne najdemo niti enkrat.

Na strani 313 piše, da je TA CELI NOVI TESTAMENT ... izšel leta 1582 »drugič pregledan in skupaj drukan skuzi Truberja Raščičarja«. Zveza »skuzi Truberja« je verjetno ohranjena zaradi prijetno starinskega zadaha, drugo pa je v glavnem posodobljeno, čeprav je del naslova. V Trubarjevi knjigi najdemo odlomek v taki obliki: »druguzh pregledan inu vkupe drukan skuji Primo/a Truberia Crainza Ra/tzhizheria«. Ponovno se postavlja vprašanje o načelih citiranja. Citat je v tem primeru del naslova, ki je resda precej dolg, a to je bilo v takratnem času v navadi.

²³ Prevod in transkripcija sta delo dr. M. Rupla in ju najdemo v knjigi Slovenski protestantski pisci (dalje SPP) iz leta 1966,² str. 203–207, 345–347.

²⁴ O podrobnejši ureditvi te pesmarice in primerjavo z drugimi zbirkami pesmi iz te dobe gl. dr. J. Koruza, Cerkvene pesmi in pesmarice slovenskih protestantov, v: J. Dalmatin, Ta celi catechismus... Lj. 1984, str. 307–337.

²⁵ Predvsem so to pisne spremembe, npr.: T.: oli, D.: ali, T.: Sapuuidom, D.: Sapuvidam; T.: no, D.: njo; T.: nega, D.: njega; T.: sui, D.: svoj; T.: Bubnom, D.: Bobnom. Trubar ima pogosteje kot Dalmatin določni člen *ta*.

²⁶ Na strani 7 stoji v zvezi s tem zapisano: »Prevod in priredba sta iz knjige: Mirko Rupel 'Slovenski protestantski pisci', 2. izdaja 1966.«

²⁷ »Zaradi boljše razumljivosti uporabljamo v tem uvodu izvirno pisavo le pri naslovih del, medtem ko preostale citate navajamo v sodobni transkripciji in jezikovni podobi tako, da je manj znanim starinskim in tujim besedam v oklepaju dodan sodobni izraz.« – Slovenska prot. pesmarica, Lj. 1984, str. 304.

²⁸ Gl. Abhandlungen über slow. Reformation, München 1968–B. Berčič jo v svoji bibliografiji navaja kot peti protest. tisk.

Ti primeri niso osamljeni, izbrani so le najznačilnejši. Napake so se »vtihotapile« tudi v citiranje sodobnega besedila, študije dr. J. Koruze o slovenskih protestantskih pesmaricah:²⁹ *dvojnosti nam. dvojni sinkretičnosti, ustvarjalnost nam. kreativnost, kulturni nam. kultivirani, zveza slovenske pesniške ustvarjalnosti* pa je čisto nov dodatek.

Negativne izkušnje nas privedejo nazadnje tako daleč, da podvomimo v avtentičnost vsakega odlomka, ki je v navednicah.

Dodan je slovarček manj znanih besed in oblik. Pri sestavljanju slovarčka so se naslonili na dva starejša pregleda besedišča iz 16. stoletja.³⁰ Knjigi dodan slovarček naj bi imel namen, da bi s pomočjo razloženih manj znanih besed besedila lažje razumeli. Ko pa ugotovimo, da je v slovarčku več kot polovica besed, ki jih v besedilih ne najdemo³¹ (npr. arnož, aufšlog, avštirja, cehmojster, confesio, dišputirati . . .), se upravičeno vprašamo, čemu jih je sestavljalec v slovar vključil. Hkrati pa sem pri prebiranju pesemskih besedil nalletela na celo vrsto besed, ki v slovarčku niso zajete (npr. cajhen, izlaga, drukati, viža, žuhati, greva, zažmagati, firšt, šac, kumrati se, gvalt, mordrar . . .), predstavljajo pa, vsaj nekatere, za tiste bralce, ki niso uvedeni v branje starih besedil, gotovo problem pri razumevanju.

Zbodla me je še beseda *leža, leže* z navedenim sodobnim pomenskim ustreznikom *žal*, kar je po vsej verjetnosti prepisano z napako vred iz Ruplove knjige SPP iz leta 1966. V prvi izdaji SPP leta 1934 je naveden pravilen današnji pomen – *laž*. Glagol *sturiti* brez dopolnila ne pomeni *zadostiti*, ta pomen ima le v zvezi *zadosti sturiti*. Drugi pomen latinske besede *summa* ni *skratka*, ampak je za ta pomen potrebna zveza *in summa*. Prav tako ni najustreznejši pomen zveze *k veku perpraviti okrepcati se* – bolje bi bilo *okrepiti se*. Podoben problem predstavlja beseda *dejl*, za katero se navaja pomen *zapasti* – ta pomen ima zveza *na dejl priti*.

Omenila bi še nekaj črkovnih zamenjav v slovarčku, ki delajo zmedo še večjo: koniti nam. kojiti, obhudna nam. odhudna, pogerovati nam. pegerovati, todlati nam. tadlati, žlezna nam. žleza. Na strani 324 najdemo napačno obliko imena Wittenberg v mestniku – *VVtebergae*; pravilna oblika je *VVitebergae*.³²

Za primer nejasnega in nerazumljivega stavka pa bi navedla tega s strani 329: »Po Trubarjevih besedah, ki jih je napisal o svoji pesmarici 'Le tih bukvic je tisuč, du je ima oli prodaje, jest gvišnu ne vejn' (1574) – je bilo tudi Dalmatinove pesmarice le 1000 izvodov.«

Na zadnji strani je v kolofonu, in to v naslovu knjige, kar lepa zbirka napak: TA CELI CATEHISMUS, ENI PSALNI, INV TEH VEKSHIH GODOV STARE INU NOVE KERF-HANFKE PEJFNI ANNO M. D. LXXXIII. (pravilno: CATEHISMVS---PSALMI---inv---Kerf/zhan/ke Pej/ni---M. D. LXXXIII.).

Knjiga je na prvi pogled vzorna, saj je preslikava sama dobro opravljeno delo. Natisnjena je na belem papirju, kar ni najbolj posrečena rešitev (prim. z izdajo iste pesmarice pri Monumenta litterarum slovenicarum na rumenkastem papirju). Platnice so lepo opremljene, vezava je trdna, je pa žal del, ki je Dalmatinovemu besedilu dodan, toliko šibkejši. Ob takih knjigah bi se morali zamisliti, in to vsaj trikrat. Prvič, kako opravljajo svoje delo pri-

²⁹ Gl. J. Koruza, *Cerkvene pesmi in pesmarice slov. protestantov*, v: J. Dalmatin, *Ta celi catechismus...*, Lj. 1984 (faks.), str. 307–337.

³⁰ »Takšen pregled besed imajo tudi druge, širšemu krogu bralcev namenjene izdaje, tako Mirka Rupla 'Slovenski protestantski pisci' II. izdaja 1966, 'Slovenska Cerkovna ordninga', zbirka Kondor, ur. Drago Šega s prispevkom Fr. Drolca, na katere smo se naslonili pri sestavljanju tega pregleda. »V: Slov. prot. pesmarica, Lj. 1984, str. 325.

³¹ Preverila sem s pomočjo popolno izpisanih pesmi, ki so del kartoteke slovenskih protestantskih piscev, ki jo je uredila Komisija.

³² Gl. npr. KARSZHANSKE LEPE MOLITVE... *VVitebergae*, M. D. LXXXIII.

reditelji besedil in uredniki; drugič, kaj se dogaja v tiskarnah; tretjič pa, kdo te izdaje korigira in kako, oziroma če jih sploh kdo. V 16. stoletju so bili tiskarji izobraženi ljudje, ki jim ni bilo vseeno, kak izdelek so dali iz rok, avtorji pa so svoja dela najraje kar sami korigirali,³³ da bi bilo napak ja čim manj. V nekaterih knjigah je na zadnjih straneh priložen seznam napak, ki so se v knjigi kljub pazljivosti pojavile.³⁴

3. Prevedena iz nemškega ali latinskega jezika in prečrkovana besedila

A) TRUBAR IN NJEGOVI, Ljubljana 1984

Leta 1984 je izdala Cankarjeva založba miniaturo z naslovom Trubar in njegovi. Izdajo je pripravil dr. Jože Pogačnik. Knjiga obsega odlomke iz besedil naših protestantskih piscev. Razvrstitev je tematska in problemska, npr. jezik, narod, vera, šola, knjiga, pesem itd. S tem je nazorno predstavljena širina in globina zanimanj in aktivnih teženj naših pisočih prednikov izpred štiristo let. Izbrani odlomki so prečrkovani, v primerih, ko je original pisan latinsko ali nemško, pa so prevzeti prevodi, ki sta jih objavila v SPP leta 1934 dr. M. Rupel in dr. A. Sovrè. Urednik je namenoma izpustil podatke o naslovih in letnicah del, iz katerih so sprejeta besedila. S tem naj bi, kot sam pravi v spremni besedi, knjiga postala sklenjena celota. Mislim pa, da omenjeni podatki celovitosti ne bi škodovali, kvečjemu bi bilo delce bolj informativno. Pri tem moramo namreč upoštevati miselni razvoj posameznih piscev protestantske dobe. Najizrazitejši primer je gotovo Trubar, ki je bil literarno aktiven polnih šestintrideset let. Za to razmeroma dolgo obdobje ustvarjanja je značilno in pomembno, da so se njegovi pogledi na nekatera problemska področja spremenili.

Je pa (če ne upoštevam te pomanjkljivosti, seveda) miniaturo vzorno delo, razdelitev domiselna; spremna beseda je ustrezna – kratka, jedrnata in strokovna.

B) TRUBARJEVO BERILO, Trst in Celovec 1986

Izšlo je pri Založništvu tržaškega tiska iz Trsta in Založbi Drava iz Celovca leta 1986. Sestavil ga je Jože Javoršek.

Predstavlja nam izbor iz Trubarjevih knjig, odlomke iz Trubarjevih nemško pisanih uvodov h glagolskim in cirilskim tiskom ter odlomke iz Trubarjevih pisem.

Besedila, ki so v originalu nemška ali latinska, so prevedena v sodobno slovenščino. Prevodi so delo dr. M. Rupla (SPP, 1934) in dr. J. Rajhmana (Trubarjeva pisma, 1986). Trubarjeva slovenska besedila so prečrkovana v današnji črkopis.

Избор je urejen kronološko, ne glede na to, za katere vrste besedilo gre.

Dodan je dve strani dolg seznam manj znanih besed. Seznam je skušal sestavljalec urediti čim bolj verodostojno, zato oblik ni sodobil (npr. *dokanane, zaluba, cilu* ...).³⁵ Pri enem primeru ni navedel izhodiščne edninske oblike (*korarij* – stolni kanoniki), pri besedi *bukvice* pa ni upošteval, da je to množinski samostalni in da lahko šele iz sobesedila jasno raz-

³³ Gl. M. Rupel, Trubarjevi Artikuli, v: Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino VI, 1927, str. 100–130 – »V Tübingenu je bil navzoč (Trubar) zaradi korektur.« (str. 104).

³⁴ Gl. npr. Trubarjev Catechismus s dvema islagama... iz leta 1575; na zadnjih dveh straneh je seznam tiskarskih napak (Errata).

³⁵ To velja tudi za slovarček, dodan Slovenski protestantski pesmarici, Lj. 1984 (gl. zgoraj).

beremo, ali gre za en predmet ali več. Slovar je kar dobro pripravljen. Besede iz slovarja najdemo (vsaj večino, vseh nisem preverjala) tudi v besedilih, pomanjkljivost se mi pa zdi, da je v berilu nekaj besed, ki bi bile potrebne razlage, pa jih v slovarčku ni (npr. štrafinga, orden, gitla, šentovati, tladati, jegrati, kaver, dolidjati, samomastnik, in summa, cagati).

Kriterij za izbiro besedil je bila po vsej verjetnosti zanimivost in neke vrste večna aktualnost, Trubarjevo berilo je pravzaprav skrajšan izbor iz Ruplovih Slovenskih protestantskih piscev in Rajhmanovih Trubarjevih pisem. Tudi prečkovanje je Ruplovo delo.³⁶

Knjiga je primerna med drugim tudi za šolsko rabo.

S tem zaključujem pregled besedil iz 16. stoletja, ki so izšle v letih 1983–86. Izpostavila sem le najvidnejše in najobčutljivejše probleme, ob katere sem zadela ob prebiranju in pregledovanju navedenih knjig. Pri nekaterih primerih sem prišla do kaj neprijetne ugotovitve – da (pri tem mislim na knjige kot celote) niti približno ne dosega svojih predlog izpred štiristo let. Izšle so pa v teh letih tudi knjige, za katere se najde le malo negativnih pripomb, pa še te so pri tako zahtevnem delu, kot je izdaja originalnih ali prirejenih starih besedil, zanemarljive.

S temi (in podobnimi) besedili bi morali ravnati oprežnejše in resneje. Izdaje naj ne bi bile le množične, ampak tudi kvalitetne. Pripravljali pa naj bi jih samo tisti strokovnjaki, ki se odgovornosti tega dela zavedajo in so nanj pripravljeni.

Jožica Narat – Šrekl
Znanstvenoraziskovalni center SAZU
v Ljubljani

NOVAČANOVİ SPOMINI NA IVANA CANKARJA

Slovenski javnosti je domala popolnoma neznano spominsko pričevanje Antona Novačana o Ivanu Cankarju, ki je pod naslovom *Spomini na Cankarja* izšlo 15. decembra 1921 v šesti številki *Naše vasi* (tednika, izhajajočega v Celju omenjenega in prihodnjega leta – najprej kot glasilo slovenskega »zemljoradniškega«, nato pa republikanskega gibanja, organiziranega v primerno imenovano stranko).¹ Spis prinaša nekatere zanimive in dotlej neznane podrobnosti iz življenja in dela Ivana Cankarja, zato vsekakor zasluži ponovno objavo. Dodane so najnujnejše opombe:

³⁶ Za prevode nemških besedil ta podatek posebej navede, za slovenska pa omenja le, da so tiskana v današnji pisavi – gl. Trubarjevo berilo, zadnja stran.

¹ Sploh je ta list na moč zanimiv, kajti: če je imelo slovensko politično in družbeno življenje tam po letu 1920 svojo alternativno sceno, potem to zagotovo predstavlja najprej Novačanovo »zemljoradniško«-republikansko gibanje, katerega program je bil radikalno zelen (nikakor ne zavoljo naivnosti): brž ko človek začne živeti nenaravno, ga zadene maščevanje zemlje; tako slovenski »kmetje« vendarle ne prepisujejo povsem programa svojih srbskih bratov, ki so brez kakršnihkoli omejitev glede razvoja kmetijstva – Novačan zahteva le razvoj v skladu z naravo. Poleg tega se terja skrajna demokracija: slovenski kmetje so proti diktaturi kateregakoli družbenega stanu nad drugimi, tako proti meščanski nad delavci in kmeti (*Obznana* je najprej naperjena proti komunistom, nato pa tudi proti *Hrvaški republikanski kmečki stranki*), kakor delavskega nad drugimi (kar zahtevajo komunisti); so tudi za najširšo samoupravo, ukinitve smrtnih kazni in kar največjo demilitarizacijo (to zahtevajo tudi »srbski zemljoradniki« Mihajla Avramovića, prvotni Novačanovi vzorniki, ki pa so monarhisti). Celo podružbljanje je pomembna točka »zemljoradniškega programa«, in to tako srbskega kot slovenskega (ne pozabimo, da so bili komunisti tedaj samo za po-državljanje).

Spomini na Cankarja

Kaj je tisto, da človeka vedno vleče doli k ubogim, stradajočim, padlim, ponižanim in razžaljenim? Sto priložnosti na levo in desno te vabi v življenju, samo poseči je treba po tem, kar se imenuje bogastvo, zemeljska sreča, radost in uživanje. In vendar zamahneš z roko, pljuneš na srečo in greš svojo pot, da tolažiš in povzdiguješ, da besniš in se pretepaš z lažnjivci, debelimi trebuhi in zakrknjenimi pijavkami malih in nemočnih, ki se ne morejo braniti!

Kaj je tisto, da se puntaš proti vsem, ki zadovoljno priznavajo zakone, živijo v miru, se plodijo brez bolesti in mislijo, da so brez napak? Kaj je tisto, da hrepeniš nekam daleč čez to vsakdanjo zemljo, čez ta stari planet, ki se na njem z matematično natančnostjo menjajo letni časi, ki živi po neomajnih zakonih večne brutalne materije?

To sta dva sveta, nepomirljiva med sabo, duša in telo, duh in materija, nebo in zemlja, cesar in berač, Rothschild² – in Ivan Cankar.

— — —

Spoznala sva se v Ljubljani v kavarni Union spomladi leta 1913, ko sem se vrnil iz Rusije. Posedala sva po temnih gostilnah, po skritih kotih kavarn, v obcestnih krčmah, včasih sva hodila po borovcih okoli Rožnika, kjer je takrat stanoval. Tudi Cvetko Golar je prišel tuintam na Rožnik, visok in ponosen, vedno zasanjan in v srcu krotek kakor ovca. Cankar se je držal moško, bil je gospod in je podučeval. Kaj smo vse takrat govorili, ne vem, spominjam pa se, da o literaturi nismo nikoli govorili, namenoma ne. Le enkrat me je Cankar vprašal, ne vem več v kakšni zvezi, da li poznam njegovo povest Na klancu. Priznal sem iskreno, da jo do takrat še nisem bral in tedaj mi je Cankar odgovoril: »Beri to, potem me boš bolj spoštoval!«³ Ob drugi priliki smo govorili o snoveh za novele in povesti. Jaz sem takrat tičal do kolen v simbolistiki. Cankar je zamahnil z roko: »Ah, kaj! Človeka poglej, vsakemu človeku visi novela od nosa!«

— — —

Da je pil, je resnica. Pil je vsak dan in ob vsakem času, kakor in kjer je nanese. Toda pijan ni bil nikoli. Jaz ga vsaj nisem videl nikoli v takem stanju pijanstva, da bi se ne zavedal, kaj govori in počenja. V družbi je bil živahen, mil in dober, možat in včasih tudi strog. Kadar je bil najbolj vesel, je sam zapel tisto pesem:

»Zdaj pa en mal premislimo,
da bo treba umreti,
in en mal' zavzdihnimo
k nebeškemu očeti ...«

Dalje ni šlo, prenehal je in se zamislil.

Ali pa je, ironično razpoložen, zapel rohneče avstrijsko himno:

»Bog ohrani, bog obvari
nam cesarja Avstrije ...«

Tudi tu ni šlo dalje; nehal je s smehom, s tistim grlenim, srčnim svojim smehom.

Nekoč smo presedeli celo noč v tesni ljubljanski oštariji. Okoli desetih zjutraj pa je vzdignil prst, pokazal nekam, se zagledal z izbuljenimi očmi pred sebe; skušal je vstati, tedaj pa se je zagrabil za srce in se zrušil pod mizo. Ko sem ga vzdignil, me je objel okoli vratu in neprestano šepetal: »To je strašno ... to je strašno!«

— — —

² Rothschild – razpita bančna dinastija, ki je svoje lovke razpredla po vsej Evropi – izvira iz Frankfurta na Maini.

³ Novačan očitno v začetku Cankarja ni najbolj spoštoval, pozneje pa je svojo nejevoljo usmeril izključno proti njegovim posnemalec; s Cankarjem se je, kot je razvidno iz pričujočega zapisa, zblížal in spoprijateljil.

Mislim, da ga je Vitomil Korać, poznejši jugoslovanski minister⁴ popeljal nekoč pred vojno v Slavonijo. Cankar se je vrnil iz Slavonije poln navdušenja za slavonsko ekavštino. Tudi je prepeval pesem:

»Kuda ideš Anice ... Anice?
Idem iz Ravanice ... vanice ...
Dobro jutro, curo mala,
je l' si okopala vinograd ...«

Med vojno, ko sem bil nekaj časa v Ljubljani Einjährig – Freiwilliges Ungezeiffer,⁵ kakor so nas imenovali avstrijski feldvebeli žalostnega spomina, sva se srečala s Cankarjem tik pred Slonom. Hitel je nekam radostno razburjen. Videl sem, da ima novo obleko. Dejal je: »Glej, Novačan, jaz sem kakor mačka. Padem zmerom na noge.⁶ Pogledj, imam nov gvant. Marinar-sko blago ... Žlahtnik dobrega srca mi ga je prinesel ...«

In se je zasmeljal in odhitel, v lomastni svoji hoji, pregibajoč se na desno in levo.

Pravil mi je tudi, kako se mu je godilo v Judenburgu pri soldatih. Ne vem, kako dolgo so ga držali v uniformi. Ko je stal pred komisijo, ga je neki oficir nahrulil, češ da je krepak in zdrav.

»Ich sterbel!«⁷ mu je odgovoril.

In še pred mano je ponovil s strašnim resnim obrazom, da sem razumel, zakaj ga je komisija pustila domov.

»Prve dni,« mi je pravil, »ko sem se vrnil iz Judenburga, mi je bila vsaka smreka na Rožniku korporal ali feldvebel.«

Tudi med vojno, nekega večera spomladi leta 1917, sva sedela s Cankarjem v ljubljanski Zvezdi. Bila sva sama, Cankar popolnoma miren, trezen. Govorila sva naravnost brez šale in smeha in dovtipa. Pravil je o svojih Podobah iz sanj, ki jih je takrat priobčeval v Dom in svetu. Dejal je, da jih bo napisal sto, sto poslovilnih novel, kakor Balzac svoje Contes Drolatiques.⁸

Govorila sva takrat tudi o življenju in človeku. Ne spominjam se več, zakaj in kako da sem mu stavil vprašanje: »Ali je mogoče, po tvojem, pokora, prenovljenje, vstajenje?«

Odgovoril je: »Kar je propalo, je propalo. Pusti to. Vstajenja ni in ne pokore!«⁹

⁴ Vitomil Korać je bil minister za socialno politiko Kraljevine SHS v vladi, ki jo je sestavil 20. decembra 1918 Stojan M. Protić; po strankarski pripadnosti pa je bil socialdemokrat s Hrvaškega in znan politik jugoslovanske koncentracije, zato je tudi prišel v prvo jugoslovansko vlado; izmed dvajset njenih ministrov sta le dva prihajala iz Slovenije, in sicer dr. Anton Korošec kot podpredsednik ministrskega sveta in dr. Albert Kramer kot minister za zakonodajo. Pozneje je bil Korać minister za agrarno reformo.

⁵ Prav Ungezeiffer, torej enoletna prostovoljska golazen – v rajnki Avstriji so v kategorijo enoletnih prostovoljcev sodili akademiki, torej na univerzi šolani in šolajoči se ljudje, poklicani pod orožje kot nekakšni rezervni oficirji nižjih stopenj.

⁶ Razen zadnjič!

⁷ Umiram! – to so bile tudi zadnje besede Antona Pavloviča Čehova.

⁸ Okrogle povesti; opombe v Cankarjevem ZD o tem ne vedo nič.

⁹ Gotovo na moč neprijetno pričevanje za one (ne tako maloštevilne), ki so hoteli iz poznega Cankarja narediti pravernega kristjana.

Poleti 1918 se je pečal Niko Bartulović z mislijo, da bi **Književni Jug**¹⁰ priredil izdajo Cankarjevih izbranih novel za štokavsko publiko. V to svrhu sem prišel iz Zagreba v Ljubljano in poiskal Ivana Cankarja. Našel sem ga pri Štruklju; ko sem mu razložil Bartulovičev namen, je Cankar takoj pristal in začela sva izbirati njegove novele za to zbirko.

»Knjiga pa naj se imenuje Cesta,« je zaključil Cankar.

Pravil mi je, da bere Swiftovega Gulliverja in Juniusova pisma. Bil je zelo slab in kosilo je ostavil skoro nedotaknjeno. Pila sva pol litra rudečega vina. Postal je naenkrat žalosten. Ko sem hotel oditi, me je prijel za roko in mehko kratko dejal: »Počakaj, Novačan, pijeva še pol litra ...«

Pila sva še pol litra rudečega vina pri Štruklju.

To je bilo zadnjikrat. Nisva ga pila več in tudi videla se nisva več.

Bil sem v Pragi, ko je umrl. Telegram o njegovi smrti sem bral v Narodni politiki. Zaškripal sem z zobmi in potem zaihtel.

To so slike. O Cankarju pa, ki ga nosim v srcu, kakoršen je bil v življenju in kakoršen je v svojih knjigah, si ne upam pisati tukaj pod črto.¹¹

Igor Grdina
Ljubljana

DONESEK K SLOVENSKI VUKIANI

Ob jubileju Vuka St. Karadžića je bila med pomembnimi dejanji tudi razstava slovenske vukiane v Narodni in univerzitetni knjižnici, ki jo je skrbno pripravil J. Dolar. Gradivo je bilo dokaj obsežno in tudi dragoceno, besedila o Karadžiću pa verjetno zbrana po obstoječih bibliografijah. Spričo tega, da je bila zveza med Kopitarjem in Vukom tudi na Kranjskem znana še za njegovega življenja, je kar presenetljivo, da o Karadžiću ni zapisa v slovenskih glasilih vse do njegove smrti.

Ker je bilo pred več leti mogoče v ustreznem znanstvenem okolju predstaviti dotlej neznano istrsko varianto znamenite balade Smrt Omera i Merime, neznane tako izdajatelju istrskih ljudskih pesmi Olinku Delorku kakor, med drugimi, tudi J. Nikoliću, avtorju študije Motiv Omera i Merime u srpskohrvatskoj narodnoj poeziji (Prilozi za knj., jez., ist. i folklor 1958, 3–4, 294–300), je zapis Jakoba Volčiča v Slovenskem glasniku 1864 privedel predstavitelja različice tudi do Volčičevega članka v Novicah o narečni naravi Istre, kar je bilo potem v študiji omenjeno (prim. J. Rotar, Balada »Smrt Omera i Merime« i njena istarska varijanta. Godišnjak Odjeljenja za književnost Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, knj. III – IV, 1975, 385–394, 386).

Jakob Volčič je bil kot slovenski rojak vrsto let dušni pastir na Veprincu pri Opatiji. V 52. št. Novic 1858 je na 414. strani prebral Prošnjo do naših učenih rodoljubov. Začetek se glasi: »V svojem in v

¹⁰ Pri njem je bil Novačan urednik slovenskega dela; sicer pa je bila to ugledna literarna revija dežel Slovencev, Hrvatov in Srbov v času jugoslovanske koncentracije, pri njej so sodelovali tudi Ivo Andrić, Miroslav Krleža in Miloš Crnjanski. Žal iz tukaj omenjenega projekta ni bilo nič.

¹¹ Pričevanje je izšlo na prvi in drugi strani že omenjene (6.) številke Naše vasi zares pod črto, na zelo pomembnem mestu.

imenu svojega slavnega mojstra gosp. Vuka Štefanoviča nam je poslal gosp. profesor dr. Klun iz Dunaja sledečo prošnjo, naj bi jo razglasili po Novicah». Prošnja vsebuje štiri vprašanja. V prvem želita odgovor, če so na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in v Istri »take krajne imena (Localbenennungen), kakor jih nahajamo pri drugih južnih Slovanih, na priliko: Posavina itd.« Potem vprašujeta za narečja Istranov, ali pripadajo slovenskim ali ilirskim, pri čemer »naj se gleda na jat (poglej tudi Kopitarjevo Grammatiko str. 172)«, na vprašalnico: »Slovenci vprašujejo s kaj, Horvati s ča (pravilneje s ca), Serbi s što itd.«; dalje želita vedeti, kako je s končnico -l ali -o, potem o črnogorski vasi »Peroj blizu Pole« in končno »tudi stanovavci med Metliko in Črnomljem in v Gozah so nek serbskega rodu?«

Dr. Klun z dunajske Handelsakademie je v 5. št. Novic 1859 na 38. strani lahko prebral izčrpen članek J. V., ki najprej pove, da je Istra po jeziku razdeljena na kajkavščino, čakavščino in štokavščino, pri čemer se je oziral tudi na antropološke značilnosti prebivalcev, za ponazoritev pa naštevata tudi kraje in področja. »Čakavski gradi so najmanj poitaljančeni«, dodaja, Čiči so po večini pokranjčeni, omenja pa tudi Bezjake v Istri. Zanimivo pisanje sklene s takrat priljubljeno spodbudo k delu: »Ki zna bolje, daj bolje i za moj poduk!«

Mogoče je Vuk Stefanović zbiral gradivo, da bi odgovoril na polemični zapis Bogoslava Šuleka iz leta 1856, s katerim je ta zavračal Vukov spis iz leta 1850 Srbi svi i svuda, kjer je delil Srbe, Hrvate in Slovence nekako tako, kakor so v vprašanjih v Novicah označeni z značilnimi vprašalnici. Očitno pa Karadžić teh zadev ni več utegnil celoviteje razmisliti in izoblikovati.

Naj sklenem z mislijo, podobno Volčičevemu končnemu stavku, da ta drobci mogoče ni edini slovenski spis o Vuku Karadžiću pred Naznanilom smrti, ki ga je prinesel Slovenski glasnik v 3. številki leta 1864. Za Volčiča in njegovo predstavitev v Slovenskem biografskem leksikonu 14, 1986, 567–568 pa je ta podatek o odgovorih na Klunova in Karadžićeva vprašanja žal že prepozen. (O J. Volčiču prim.: M. Bertoša, Jakov Volčič i njegova prepiska s kulturnim radnicima u Hrvatskoj u drugoj polovini XIX stoljeća. Historijski zbornik, Zagreb XXIII–XXIV, 1970/71, 325 in sl.)

»Prve dni« mi je pravil, »ko sem se vrnil iz Judenburga, mi je bilo srčno smutno.«
koparal ali leldvebelj»

Janez Rotar
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Ocene in poročila

TEHTNA IN MIKAVNA MONOGRAFIJA O KOSOVELU

Franc Zadravec: Srečko Kosovel 1904–1926, Založba Lipa Koper in Založništvo tržaškega tiska Trst, 1986, 486 str.

Kosovel je eden tistih naših izjemnih književnih ustvarjalcev, ki zbujajo v novjšem času stalno in upravičeno zanimanje ne le doma, ampak tudi v tujini. O tem pričajo številne študije slovenskih in tujih avtorjev o Kosovelu in prevodi Kosovelovih pesmi v razne evropske jezike. Po mnogih parcialnih raziskavah smo končno dobili izpod peresa akademika dr. Franca Zdravca še obsežno monografijo o našem mladem pesniku. Skoraj sočasno je izšla tudi nekoliko ožje usmerjena Vrečkova knjiga o Kosovelu (Srečko Kosovel, slovenska zgodovinska avantgarda in zenitizem). O slednji bomo v naši reviji poročali posebej.

Zadravčeva monografija je smiselno razdeljena v tri velike sklope. Največji (okoli 300 strani) ima enostaven naslov Poezija. Ukvarja se torej s pesnikovim delom. Drugi razdelek

Miselne teme (okoli 70 strani) se loteva raznih vprašanj, ki so razgibavala in vznemirjala Kosovela v njegovem kratkem, a polnem in intenzivnem življenju (poetološka, literarna, kulturna, filozofska, družbena, nacionalna problematika). Tretji del monografije s poetičnim naslovom *Nepotešeni popotnik* (okoli 60 strani) je posvečen pesnikovemu življenju, njegovemu družinskemu in družbenemu krogu, pogledom drugih nanj in njegovim na lastno življenje in okoliščine, v katerih je živel, slednjič tudi neuspehim poskusom, da bi izdal samostojno zbirko pesmi. Povzetku slede še opombe, navedba člankov in razprav o Kosovelu (1926–1985), splošne literature in izdaj Kosovelove poezije v drugih jezikih.

Izrazit je torej premik od klasičnih monografij tipa *Življenje in delo* k umestnejši varianti *Delo in življenje*. Se pravi: bistven poudarek je na delu, oris življenja pa je zapostavljen, a upoštevan in se vsekakor izkazuje kot informativno koristen.

V prvem delu poteka analiza pesniškega gradiva skozi povezujoča se stilno-motivna vidika. Tako je obravnavana najprej Kosovelova impresionistična lirika, analizo pa dopolnjuje še Kosovelova lastna presoja impresionizma. Po krajši omembi Kosovelove realistične pesmi sledi natančnejša obdelava pesnikove ekspresionistične lirike (glede na nekatere bistvene teme: Jaz, Samota, Bog, Smrt, Konec sveta...). Podobno kot prej se tudi ta obravnava sklepa s Kosovelovo lastno presojo ekspresionizma. Enako sledi še ob prikazu Kosovelove konstruktivistične poezije pesnikova ocena konstruktivizma, zenitizma in nadrealizma. Medtem ko je utemeljeno Kosovela povezovati z evropskim in slovenskim impresionizmom in ekspresionizmom, je drugače pri konstruktivizmu (npr. ruski in Kosovelov konstruktivizem imata skupno le ime). Povsem se moremo strinjati z Zadravčevimi pripombami k zbirki Kosovelovih konstruktivističnih pesmi *Integrali*, kot jo je oblikoval dr. Anton Ocvirk. Hitro je namreč opazno, da vrsta v *Integrale* uvrščenih pesmi še daleč ne sodi v konstruktivistično, ampak pretežno v ekspresionistično poetiko. Pomenska usmerjenost Kosovela pri oznaki konstruktivizma je dokaj razvidna iz naslova načrtovane (skupaj s Černigojem in Grahorjem) revije *Konstrukter*. Kosovel bi jo raje imenoval *KONS* (z izpeljankami *Konstrukter*, *Konstruktivnost*, *Konstrukcija*, *Konstruktivni princip*). Mislim, da smo najbližje Kosovelovemu pojmovanju konstruktivizma, če predvsem upoštevamo konstruktivni (torej graditeljski) princip, ne pa konstrukcijo kot zgolj nekako tehnično značilnost ali celo slabšalno zvonečo nenaravnost ali izumetničenost (konstrukcija v smislu konstruirano).

Nasploh Zadravčeva knjiga kaže, da Kosovelove stilne menjave niso nekaka spreminjasta moda, marveč iz globljih ustvarjalnih prvin izvirajoča nuja. Bolj ali manj je očitno tudi, da Kosovelove stilne variacije niso bile časovno zaporedne, ampak vzporedne, uporabljane pač spontano ali po treznejši ustvarjalčevi presoji. Zadravec končuje pregled stilno-motivnih elementov s socialno-revolucionarno poezijo, ki je dejansko dvojna: pretežno realistična, delno pa konstruktivistična.

V pomembnem poglavju *Temeljne značilnosti Kosovelovega estetskega ideala in umetništva* se Zadravec podrobneje loteva uporabe besed kot bistvenega pesniškega gradiva (npr. preproste besede, tujke oziroma civilizacijske besede, barvne besede, muzikalne besede) in pa pesniških oblik in verza (s tem v zvezi je podana celo natančna statistična analiza).

Katerim slovenskim besednim ustvarjalcem je Kosovel posvečal več pozornosti? Zadravec navaja Trubarja, Prešerna, Levstika, Gregorčiča, Murna, Župančiča, Cankarja, Gradnika, Grudna, Preglja in J. Pahorja. Med tujimi književniki in filozofi, ki so pritegovali Kosovela, omenja Zadravec Dostojevskega, Tostoja, Rollanda, Tagoreja, Carlyla, Nietzscheja, Bergsona, Schopenhauerja, Spenglerja, Lenina, Marxa, Renana, Solovjova, Rozanova in druge. Vsekakor Kosovel ni bil niti literarni niti idejni dogmatik ali doktrinar (prim. njegovo pesem v *Integralih* *O dogmatiki*!), ampak je širokosrčno sprejemal vase pomembno kulturno dediščino človeštva.

Avtor je nazorno in izčrpno prikazal številne strani Kosovelovega umetniškega in miselnega sveta, tako da zaživi kraški pesnik pred nami v zares izraziti in vsestransko osvetljeni podobi. Monografija nam nevsiljivo predstavi Kosovela kot centralno osebnost generacije, osebnost, katere vplivnost se s časom celo povečuje.

Iz monografije se nakazujejo tako slovenske kulturne razmere obravnavanega časa kot tudi tedaj vplivne evropske umetnostne značilnosti.

Nekaj manjših tiskovnih napak (npr. na več mestih Rosanov – prav: Rozanov, Tesnière – prav: Tesnière, stran 444 – prepovedovanje – prav: prepovedovanje oziroma oznanjanje, str. 214 – Aelit – prav: Aelita, str. 276 – preklicati – prav: priklicati) ne kazi izredno ugodnega vtisa o tej knjigi, ki je ob vsej zahtevni znanstvenosti razveseljivo bralna.

Andrijan Lah
Ljubljana

O SLOVSTVENI FOLKLORI KOT BESEDNI UMETNOSTI

Maja Bošković-Stulli: Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984, 402 str.

Z zamudo predstavljam knjigo Maje Bošković-Stulli z zgornjim naslovom, vendar se tolažim z mislijo, da za opozorilo na dobre stvari ni nikoli prepozno. Avtorica je v omenjeni knjigi v treh razdelkih združila štirinajst (5 + 7 + 2) svojih razprav in postavila težišče na prvi razdelek, saj predvsem ta ustreza naslovu knjige.

Prvi dve obravnavi sta posvečeni Miroslavu Krležu. Literarno intenziteto slovstvene folklore v Krleževi interpretaciji Maja Bošković-Stulli predstavlja pregledno po posameznih slovstvenofolklornih žanrih, pri čemer odkriva Krležovo dvojno razmerje do arhaičnih plasti kmečke (podzavesti: željo po obvladanju zaostalosti na eni strani in na drugi osuplost nad njeno izvirno elementarnostjo nasproti plitvemu meščanskemu racionalizmu. Krležovo samosvojost, po avtoričinem ugotavljanju, dokazuje tudi njegov posluš za neugledno vsakdanjo besedno folkloro mestnih ulic in v njegovi afiniteti do prezrte mestne kulture je iskati ključ za njegovo pogosto rabo drobnih oblik slovstvene folklore. Včasih je kar težko prepoznati variacije in adaptacije, s katerimi se le-ta vključuje v njegov moderni intelektualni kontekst. Nasprotno temu so daljši folklorni žanri, npr. bajke, povedke, legende, redki v Krleževi literaturi, a kadar so, prav tako delujejo učinkovito. Tudi šal, vicev Krležu ni preziral, pač pa se je spotikal ob njihovo neinteligentno in neokusno preprodajanje. Po avtoričinih sklepnih ugotovitvah je Krležovo razmerje do slovstvene folklore zapleteno, večpomensko. Njegov pogled do nje se loči posebno tedaj, kadar govori o ideologiziranih oblikah njenega sprejemanja nasproti temu, kadar se sam »inspirira z elementarnim ustvarjanjem ljudstva« (68).

V drugi razpravi hrvaška folkloristka dokazuje, da Krleževe Balade Petrice Kerempuha veliko od svoje lokalne jezikovne slikovitosti dolgujejo etnološki monografiji o vasi Samobor na področju kajkavskega govora. Vaški učitelj Milan Lang jo je objavil v Zborniku za narodni život i običaje l. 1911 na podlagi Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu, ki jo je l. 1897 objavil v istem Zborniku Antun Radić.

Nasproti Krležu, ki je znal biti do slovstvene folklore tudi hudo ironičen, ugotavlja Maja Bošković-Stulli v naslednji razpravi naravnost preveliko naklonjenost Avgusta Šenoae do

slovstvene folklore in pisateljev dober okus za njene estetske vrednote. Tudi avtorici se zdi presenetljivo, da je ta hrvaški pisatelj, čigar »lastni ustvarjalni profil je bil izrazito pripovedni, epski« v nasprotju s splošnim razpoloženjem pri Hrvatih (in Srbih), ki v folklornem pesništvu veliko več dajo na epiko, pri njem veliko bolj cenil liriko: balade in romane. Pozornosti vredna je njena razlaga, kako je do tega prišlo, pri čemer se kritično ozre tudi na pretekle izdaje folklornih pesmi, saj pravi, da so pogosto podlegale kriterijem patosa in eksotike – še tedaj, ko je bilo z literarnega vidika to že anahronizem.

Sledi razprava o pomembnem hrvaškem jezikoslovcu Vatroslavu Jagiću in njegovem razmerju do slovstvene folklore. V začetku, tako avtorica, še gleda v folklornem pripovedništvu in pesništvu odsev stare slovanske mitologije in na tem temelju razlaga vero starih Slovanov. Nato se oprime Benfeyeve teorije. Njen pomen je v tem, da je prenesla razlago o začetkih pripovedništva iz mitoloških praznovirov v zgodovinsko realnost in je tako postala temelj za primerjalno preučevanje poti njenega prenašanja; vendar pa je preenostransko razlagati, da izvirajo začetki pripovedne folklore ravno iz Indije, kakor je učil njen ustanovitelj. Po mnenju Maje Bošković-Stulli za Vatroslava Jagića ni bila toliko bistvena koncepcija o indijskem izviru pripovedi, ampak bolj njena antimitološka usmerjenost in prenos težišča primerjave na zgodovinske dogodke. Pri tem je zadel na mikaven folklorističen problem: na problem geneze epskih pesmi bajčne vsebine glede na prozne pravljice (bajke) z enakim sižejem. Najbolj pa je bilo zanj privlačno vprašanje vplivov in prepletanja literature in slovstvene folklore v preteklosti. V srednjeveški literaturi je najdeval slovstvenofolklorne vzore, v slovstvenofolklornih pripovedih in pesmih pa literarne izvire. Na koncu Bošković-Stullijeva predstavlja tudi nazore V. Jagića o zapisovanju slovstvene folklore.

Zadnja razprava prvega razdelka govori o razsvetljencu Ivanu Lovriću, nasproti Albertu Fortisu, ki je postal znan predvsem zaradi objave pozneje svetovno znane Hasanaginice. Čeprav se v marsičem razhajata, oba že obletavajo predromantični nazori, vendar pa se ne eden ne drugi še ne ukvarja s slovstveno folkloro kot avtonomno obliko besedne umetnosti. To misel M. Bošković-Stulli izpeljuje iz dejstva, da je obilica slovstvenofolklornih primerov v Lovričevi knjigi (o njem pač predvsem govoril) uvrščenih v kontekst njegove obravnave o zgodovini, naravi, šegah, prehrani, noši. Prav ta množica primerov po njenem že sama na sebi kaže, kako nadarjen je bil Lovrić za poslušanje in pomnjenje vsega, o čemer so pripovedovali in peli njegovi Zagorci (Dalmatinska Záhora!). Razprava je prepričljiva po svojih ugotovitvah kot vrsta drugih, le da je šteti za pomanjkljivost, ker ni čisto jasno, za kakšno oz. katero Lovričevo knjigo gre. To more nepoučen bralec le slutiti iz opombe 4, kjer je naveden prevod iz l. 1948, vendar sta tu omenjeni dve enoti, tako da se sprašuje, ali gre za dvoje del v eni knjigi kakor v originalu (letnica njegovega izida ni navedena) ali za prevod rokopisnih beležk o dveh témah.

Drugi razdelek uvaja obravnava odnosov kmetov in fevdalcev v hrvaški slovstveni folklori. Avtorica opozarja na interferenco med pripovedmi o Kralju Matjažu in pripovedmi o voditelju hrvaško-slovenskega kmečkega upora. Pri tem zavrača podmeno hrvaškega zgodovinopisja (J. Adamček), da so se pripovedi o »kmečkem kralju Matjažu«, o »dobrem Kralju Matjažu« ipd. že v prvih tridesetih letih po puntu verjetno zlele s konkretnimi zgodovinskimi dogodki iz l. 1573 in je po tej poti Gubec dobil ime Matija. Hrvaška folkloristka ne verjame, da bi zágorški kmetje že tisti čas poznali realistično stilizirane zgodbe o Kralju Matjažu, in še manj, da bi pripovedi o njem že tedaj v tem okolju dobile celo tolikšno mitično razsežnost, da bi se njegovo ime preneslo na tragično pokončanega vojvodo kmečkega upora. Pač pa je bila, po njenem, Matiji Gubcu kot utelešeni kmečki sanji o svobodi usojena drugačna, literarna mitologizacija. Zgodbe, v katerih se govori o dogodkih iz kmečkega upora, so nastale kot odmev na branje Šenoinega romana Seljačka buna, vendar se ta povezava odkrije šele po resni poglobitvi v to delo.

Omenjena razprava se lokalno navezuje na Hrvatsko Žagorje in tudi druge v tem razdelku so po gradivu pokrajinsko opredeljene, o čemer pričajo že naslovi: Morje v hrvaških mitičnih ustnih pripovedih, Kuhinjski humor v kajkavskih svatbenih govorih, Ženske v slavonski ljudski pesmi, Konavljansko (Konavljane pri Dubrovniku) ustno pesništvo, O Bogiščevih cavtatski rokopisni zbirki pravljic. Zato bi bilo po moje bolj smiselno razpravo z naslovom O pripovedovalcih iz naših dni predstaviti v tretji razdelek, kjer sta dve teoretično zasnovani, in to Pripovedi o življenju: življenjske zgodbe obravnava namreč kot vprašanje, ali ne gre za samostojno posebno slovstveno folklorno vrsto/žanr, in zadnja: Predstavitveni vidiki ustnega pripovedovanja, pri čemer avtorica izredno precizno razmejuje slovstvenofolklorni dogodek – proces pripovedovanja od gledališke predstave. Če je vsem razpravam skupno dobro poznavanje (terenskega) gradiva, je za tukajšnje tri še dodati, da so pisane z veliko erudicijo in velikim poznavanjem predmetne literature.

Pred sabo imamo torej delo, ki ohranja svojo težo ne le v folklorističnih krogih, ampak tudi v literarnih, saj govori o slovstveni folklori kot besedni umetnosti, a ne žrtvuje za to identitete slovstvene folklorne literaturi, ampak s preciznim instrumentarijem ohranja njeno samostojnost.

Marija Stanonik
Znanstvenoraziskovalni center
SAZU v Ljubljani

DEBATNI LIST SLAVA

V poletnem semestru šolskega leta 1986/87 sta izšli 2 številki novega glasila (mlajših) »voljnih ljudi«: *Debatni list Slava*. Urejšajo ga člani debatnega krožka slavistov Filozofske fakultete, ki se sestajajo vsako drugo sredo od oktobra do maja istotam. List izhaja v 100 izvodih; izdajo denarno podpirata tiskovna sklada Filozofske fakultete in Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete.

V debatnem krožku predstavljajo slavisti svoje strokovno delo; prednost imajo, kot so zapisali v *Listku* v 1. številki, tiste teme, ki so zanimive tako za jezikoslovce kot literarne zgodovinarje.

1. številko uvajajo interpretacije Ponesrečenega feljtona Ivana Cankarja (ZD 19). Gre za zadnji dialog dveh zaljubljenecv pred samomorom, med katerega se vriva gostilniško govorjenje o jedachi in zabavi. *Miran Hladnik* je pripravil razmišljanje pod naslovom *Pomenljivost naslova in dvojna ironija* (Slava 1, 7–9), *Marko Juvan* *Literarno hrepenenje in rožniška gostilna* (S 1, 10–15), *Rajko Korošec* *Nas lovi naslov* (S 1, 16–20), *Erika Kržišnik* *Znotrajpovedno povezovanje pripovednih ravnin* (S 1, 21–24) in *Vlado Nartnik* *H govorni gradnji Cankarjevega Ponesrečenega feljtona* (S 1, 25–26).

Vlado Nartnik nadalje predstavi življenje in delo filozofa in prevajalca astroloških razprav Hermana s Koroškega iz 12. stoletja, imenovanega tudi Herman Dalmatincev (*Herman de Carinthia*; S 1, 38–48, in S 2, 110–114) in razlaga *Smisel napisa v prvem sonetu po Sonetnem vencu* (S 2, 75–84). Njegova prispevka sta še: *K razlagi rim v Prešernovem Pevcu* (S 2, 85–92) in *K izvoru in razvoju povedke Zlatorog* (S 2, 93–109).

Peter Weiss v članku *Benedikt Kuripečič in njegov Potopis* opozori na Gornjegrajca, ki je kot latinski tolmač skupaj z dvema odposlancema vladarja Ferdinanda potoval k sultanu v Carigrad na pogajanja za sklenitev miru. Kuripečič je o tem napisal dve nemški knjigi, v katerih je ohranjen kup zemljepisnih, topografskih in etnoloških podatkov.

Tone Pretnar je prispeval tri referate: v rubriki *Onkraj* ... analizira rokopisa Strniševe Pesmi o kamnitem pragu iz Nove revije 58–60 (*Pa te ustavi ajd iz kamna*; S 2, 190–193), ki kažeta, kako nastaja pesniška umetnina, in Repate sonete Dušana Ludvika iz Sodobnosti 35/1987, št. 1 (*Obrabljeni trak besed se sunkoma ustavi*; S 1, 68–70). Po avtorjevem mnenju gre za dograjevanje tradicionalne sonetne oblike – 15. verz. V članku *Limerik – spodbuda za grafomanijo* (S 1, 63–67) predstavi stalno kitično obliko (5 vrstic), ki je stopila v angleško književnost konec drugega desetletja 19. stoletja. Prevede nekaj angleških limerikov, nato pa se še sam poskusi v tej »umetnosti nesmisla«.

Marko Juvan načne s svojim referatom problematiko prevzemanja literarnoteoretičnega izrazja (*Problem prevzemanja literarnoteoretičnega izrazja /na primeru teorije transtekstualnosti/*; S 2, 115–133). Zapisana je tudi zanimiva diskusija z navedbo »rešitev« problemov ali nakazanjem novih vprašanj. – Prvi prispevek za slovar literarnoteoretičnega izrazja sta prispevala Miran Hladnik (*kmečka povest*) in Tone Pretnar (*mickiewiczzevska kitica*).

Boža Krakar-Vogel opozarja na probleme, s katerimi se srečuje na svojem področju dela (*Nekatera vprašanja in naloge slovenske književne didaktike*; S 2, 163–177).

V okviru besediloslovnih vprašanj obdela Erika Kržišnik *Prenovitev kot inovacijski postopek* (S 1, 49–56), izpeljan v besedilu na osnovi vzorcev frazemov (prim.: ugnati v kozlovji rog – ugnati v kozji rog; vbijati v zadnjo plat – vbijati v glavo itd.).

Rosana Čop predstavi narečni besedili iz Gorij pri Bledu (*Jagoda in Repečnikova luč*; S 2, 157–162) ter navaja izraze za pojem »gozd« na Zgornjem Gorenjskem (*Izrazi za pojem »gozd« na Zgornjem Gorenjskem in njihova današnja raba*; S 2, 152–156) in primere ljudske etimologije krajevnih in ledinskih imen na Zgornjem Gorenjskem (*Ljudska etimologija*; S 1, 57–61).

Božena Ostromęcka-Frączak in Tone Pretnar podasta (kratko) poročilo o predstavitvi poskusnega zvezka slovensko-poljskega slovarja v debatnem krožku (*O zeszytzie próbnyim Słownika słowensko-polskiego*; S 1, 62), v drugem prispevku pa prikažeta prevajanje Moletovih pesmi v poljščino (*O przewajanju Moletowich pesmi w poljšczyńo*; S 2, 138–151).

Milan Butina poskuša v svojem prispevku odgovoriti na vprašanje: *Likovni jezik – je ali ni* (S 2, 184–189). Termin likovni jezik naj bi že stopil v splošno rabo, a še ni jasno, kaj točno naj bi označeval, pravi avtor. Tudi ta zapis dopolnjuje diskusija.

Računalništvo počasi prodira tudi med slaviste. Slava prinaša poročilo o demonstraciji dela z računalnikom (*Miran Hladnik: Računalnik za slavista*; S 2, 178–182). Primož Jakopin, avtor priročnika Steve, je na gradivu Kosmačevih besedil v krožku predstavil tudi možnost sestave raznovrstnih slovarjev avtorjevega jezika.

V novem šolskem letu krožkarji napovedujejo obravnavo slavističnih (in obslavističnih) tem: večerliško strokovno besedilo, odprtost umetnostnega besedila za interpretacijo, besediloslovna vprašanja, novosti v književni in jezikoslovni vedi...

Uredništvo vabi k sodelovanju vse zainteresirane in spodbuja pisce slovarskih člankov za nastajajoči slovar književnoteoretičnega izrazja.

Marja Bešter
Filozofska fakulteta
v Ljubljani

Dopolnilo

Na željo delovne skupine, ki je pripravila osnutek *Predloga za izboljšanje položaja slovenščine in slavistov v šolah*, objavljamo prvotno besedilo 5. točke, sprejeto na slavističnem zborovanju v Bohinjski Bistrici:

5. Učbeniki naj bodo usklajeni z učnimi načrti. Za jezikovni pouk potrebujemo enoten učbenik z opisno slovnico ter ostalimi jezikovnimi komponentami v eni knjigi in prilagojen učenčevim zmogljivostim. Enako velja za vaje. Jezikoslovno terminologijo srednješolskih učbenikov je treba uskladiti s tisto v osnovnošolskih. Zavzemamo se za antologijski tip čitanke, ki učencu in učitelju omogoča večjo izbirnost med berili. Dolžnost sestavljavcev pa je, da poskrbijo za celovite opombe. Vprašanja k besedilom morajo biti taka, da upoštevajo učenčevo dojemljivost in predznanje ter ga spodbujajo k samostojnemu delu. Pri sestavljanju učbenikov naj s strokovnjaki sodelujejo praktiki. Sestavljavcem učbenikov in priročnikov mora biti omogočen študijski dopust oziroma zmanjšana učna obveznost; to je bilo nekoč že v veljavi, nato pa pozabljeno.

Delovna skupina:
Darinka Ambrož, Igor Gedrih, Mira Gregl-Hrstič,
Andrijan Lah, Vinko Omerzelj, Irena Novak-Popov

BIBLIOGRAFIJA

del o teoriji pouka slovenskega jezika in književnosti v osnovni in srednji šoli 1977–1987

Janez Rotar: **Vključenost otroške in mladinske književnosti v izobraževanju in literarno estetska vzgoja.** Mentor 1979/80, št. 4, str. 11–19.

Jože Toporišič: **Dve lekciji za usmerjeno izobraževanje.** Jezik in slovstvo 1979/80, št. 4–5, str. 123–130.

Vida Medved-Udovič: **Metodološki pristop k sodobni dramatiki** za humanistično usmerjeno izobraževanje (praktična znanja – slovenski jezik). Jezik in slovstvo 1979/80, št. 4–5, str. 141–143.

Olga Gnamuš: **Izvor in funkcija samostalnškega izražanja.** Jezik in slovstvo 1979/80, št. 6, str. 160–164.

Franc Žagar: **Obravnava glagolske prehodnosti v osnovni šoli.** Jezik in slovstvo 1979/80, št. 6, str. 179–181.

Olga Gnamuš: **Kako poučevati skladno v osnovni šoli.** Jezik in slovstvo 1979/80, št. 7–8, str. 205–209.

Silvo Fatur: **Odkrivanje (ne)znanega po raziskovalni poti kot vodilna metoda pri pouku književnosti v usmerjenem izobraževanju.** (Ob primeru Josipa Murna-Aleksandrova). Jezik in slovstvo 1979/80, št. 7–8, str. 217–221.

Magda Juvan: **Ekskurzija – možnost popestritve pouka slovenščine.** Jezik in slovstvo 1979/80, št. 7–8, str. 222–223.

Čedo Nedeljković: **Marksistični pogled na književno delo.** Vzgoja in izobraževanje 1980, št. 1, str. 7–10.

Stjepko Težak: **Pouk materinega jezika v srednjem izobraževanju.** Vzgoja in izobraževanje 1980, št. 1, str. 11–15.

Ignac Kamenik: **Mesto bibliotekarstva v vzgojno-izobraževalnem procesu.** Vzgoja in izobraževanje 1980, št. 2, str. 30–36.

Marijana Kobe: **Delo knjižničarja pedagoga v osnovni šoli.** Vzgoja in izobraževanje 1980, št. 2, str. 36–37.

Irena Šketa: **Pedagoške ure v knjižnici.** Vzgoja in izobraževanje 1980, št. 2, str. 37–39.

Nada Gaborovič: **Slovenski jezik – učni jezik in učno načelo.** Vzgoja in izobraževanje 1980, št. 2, str. 39–41.

Mihael Glavan: **Strokovno izpopolnjevanje učiteljev slovenskega jezika in književnosti za pouk v skupni vzgojno-izobraževalni osnovi.** Vzgoja in izobraževanje 1980, št. 2, str. 41–44.

Miha Mohor: **Mladinska književnost in delo v literarnem krožku.** Mentor 1980, št. 2, str. 1–8.

Igor Gedrih: **Prolegomena za kratko zgodbo (short story).** Mentor 1980, št. 3, str. 1–12.

Bogo Jakopič: **Govorne sposobnosti slušno in govorno prizadetih otrok na predšolski stopnji.** Sodobna pedagogika 1980, št. 5–6, str. 178–183.

Mihael Glavan: **Novi učni načrti slovenskega jezika in književnosti.** Vzgoja in izobraževanje 1980, št. 6, str. 25–28.

Olga Kunst Gnamuš: **Pedagoške razsežnosti jezikovnih primanjkljajev in njihovo odpravljanje.** Zbornik I. Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani 1980, str. 109–128.

Stanko Kotnik: **Bralna značka kot edinstvena možnost in pomemben pogoj za organiziran dvig bralne kulture v usmerjenem izobraževanju.** Otroci in knjiga 1980, št. 10, str. 62–70.

Erika Kržišnik, Tomaž Sajovic: **Slovenski jezik in književnost v gibanju znanost mladini.** Jezik in slovstvo 1980/81, št. 1, str. 44–ov. III.

Silvo Fatur: **O možnosti drugačnih načrtov pouka književnosti v usmerjenem izobraževanju.** Jezik in slovstvo 1980/81, št. 2, str. 68–73.

Franc Žagar: **Kratka vsebina.** Jezik in slovstvo 1980/81, št. 2, str. 79–82.

Danica Cedilnik: **Tridelna zgrajenost ali fragmentarnost otroškega sestavka.** Jezik in slovstvo 1980/81, št. 3, str. 115–116.

Olga Kunst Gnamuš: **Od pomena do oblike povedi.** Jezik in slovstvo 1980/81, št. 5, str. 163–171.

Franc Žagar: **Poučevanje frazeologije v osnovni šoli.** Jezik in slovstvo 1980/81, št. 5, str. 178–179.

Milan Dolgan: **Naslov in razčlenitev.** Jezik in slovstvo 1980/81, št. 6, str. 214–216.

Mirjana Stopar: **Ciril Kosmač v osnovni šoli.** Jezik in slovstvo 1980/81, št. 6, str. 216–218.

Se bo nadaljevalo.

Stanko Šimenc
Prosvetni delavec
v Ljubljani